

Generacijske razlike u zagrebačkom govoru na primjeru germanizama

Medvedec, Dino

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:062268>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku

Dino Medvedec

**GENERACIJSKE RAZLIKE U ZAGREBAČKOM GOVORU NA PRIMJERU
GERMANIZAMA**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku

Dino Medvedec

**GENERACIJSKE RAZLIKE U ZAGREBAČKOM GOVORU NA PRIMJERU
GERMANIZAMA**

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Ines Carović, doc.

Zagreb, rujan 2022.

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Dino Medvedec

Naziv oba studija:

Fonetika, smjer Rehabilitacija slušanja i govora

Informacijske znanosti, smjer Muzeologija i upravljanje baštinom

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskome jeziku:

Generacijske razlike u zagrebačkom govoru na primjeru germanizama

Naslov rada na engleskome jeziku:

Generational differences in Zagreb speech on the example of Germanisms

Datum predaje rada:

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisao diplomski rad pod naslovom

Generacijske razlike u zagrebačkom govoru na primjeru germanizama

i da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Dino Medvedec

Zagreb, 20.09.2022.

Zahvala

Prije svega zahvaljujem mentorici dr. sc. Ines Carović, doc. na pomoći pri odabiru teme ovog rada, kao i na ukazanoj susretljivosti i komentarima za vrijeme njegova pisanja.

Veliku zahvalnost dugujem dr. sc. Velimiru Piškorceu na ustupljenim materijalima korištenim u istraživanju ovog rada.

Zahvalio bih svim svojim ispitanicima na vremenu i volji za sudjelovanje u istraživanju.

Hvala mojoj obitelji i prijateljima na poticanju i podršci, a posebno hvala Tonji bez koje studij fonetike nikada ne bih upisao i Mirni, bez koje taj studij ne bih završio.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Jezični dodiri i kontaktna lingvistika	1
3. Jezično (leksičko) posuđivanje	3
3.1. <i>Podjela posuđenica</i>	5
3.2. <i>Prilagodba posuđenica</i>	6
3.2.1. <i>Fonološka prilagodba</i>	7
3.2.2. <i>Morfološka prilagodba</i>	8
3.2.3. <i>Semantička prilagodba</i>	10
4. Povijesni pregled njemačko-hrvatskih jezičnih dodira	11
4.1. <i>Njemačko-hrvatski jezični dodiri u gradu Zagrebu</i>	12
5. Glavne jezične osobine govora grada Zagreba	14
6. Fonološko-fonetske karakteristike zagrebačkog govora	15
6.1. <i>Vokalizam</i>	15
6.2. <i>Konsonantizam</i>	16
6.3. <i>Prozodijska obilježja</i>	17
7. Dosadašnja istraživanja germanizama u zagrebačkom govoru	18
8. Istraživanje generacijskih razlika u zagrebačkom govoru na primjeru germanizama	20
8.1. <i>Ciljevi i hipoteze</i>	20
8.2. <i>Metodologija rada i ispitanici</i>	20
8.2. <i>Rezultati istraživanja</i>	23
8.3. <i>Rasprava</i>	29
8.4. <i>Fonetske osobitosti govornih ostvarenja germanizama u zagrebačkom govoru</i>	31
8.4.1. <i>Fonetske promjene u izgovoru germanizama kod ispitanika starije i mlađe generacije</i>	32
9. Učenje jezičnog posuđivanja u školama	37
9.1. <i>Analiza obrade jezičnog posuđivanja u udžbenicima hrvatskog jezika</i>	40
9.2. <i>Prijedlog nastavnih sati i implementacija germanizama u obradi jezičnog posuđivanja</i>	45
10. Zaključak	53
Literatura	55
Sažetak	59
Abstract	60
Prilozi	61
Slike	78
Tablice	78

1. Uvod

Hagège (2005:19; prema Schleicher, 1863) za jezike govori da su „prirodni organizmi koji se rađaju, rastu, razvijaju, stare i umiru.“ Oni nisu izolirani, pa tako od najranije povijesti zbog raznih trgovačkih, političkih ili državnih kretanja dolazi do dodira između jezika. Hrvatski jezik jedan je od jezika koji je zbog svoje dinamične povijesti bio podložan raznim promjenama te je, pod utjecajima jezika s kojima je dolazio u kontakt, često mijenjao svoj leksik. Zagreb, kao glavni grad Hrvatske, oduvijek je bio sjecište političkih i trgovačkih puteva na kojem su se ispreplitala razne kulture i njihovi jezici. Najveći utjecaj na hrvatski jezik u Zagrebu imao je njemački, koji se u govoru ustalio na gotovo svim jezičnim razinama. Ipak, najviše se u zagrebački govor posuđivao vokabular, a veliki broj njemačkih posuđenica i danas je prisutan u govoru starijih stanovnika Zagreba, posebno onih koji su u njemu rođeni. Iako je njemački leksik u zagrebačkom govoru pronašao svoju poziciju, smatra se da je sredinom 20. stoljeća došlo do gubitka aktivne i pasivne uporabe njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru, a da su danas germanizmi jedva čujni u govoru mladih generacija.

Upravo je korištenje i poznavanje germanizama tema istraživanja ovog rada. U teorijskom dijelu definirani su osnovni pojmovi te je pružen pregleda hrvatsko-njemačkih dodira u Zagrebu. Uz to, opisane su glavne fonološko-fonetske osobitosti zagrebačkog govora pri kojima su u obzir uzete i generacijske razlike. Istraživački dio rada usmjeren je u stjecanja uvida u današnji položaj i govornu uporabu njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru. Cilj istraživanja bio je napraviti analizu fonetskog ostvarivanja pojedinih njemačkih posuđenica te utvrditi postoji li razlika u poznavanju i korištenju germanizama (za koje se pretpostavlja da su svojstveni zagrebačkom području) na dvjema generacijama Zagrepčana te vidjeti postoje li razlike u govornim ostvarajima između te dvije grupe ispitanika. Uz to, u radu je napravljen i uvid u razliku između pasivnog i aktivnog poznavanja germanizama. Na kraju rada izneseni su zaključci dobiveni na temelju istraživanja.

2. Jezični dodiri i kontaktna lingvistika

Za razumijevanje postojanja njemačkih posuđenica u hrvatskom jeziku, pa tako i u zagrebačkom govoru, treba razumjeti osnovne lingvističke pojmove. Prvi pojam koji treba definirati upravo je pojam jezičnog dodira ili jezičnog kontakta.

Štebih Golub (2010) jezični dodir definira kao komunikaciju između dviju jezičnih zajednica uvjetovanu geografskim, povijesnim, socijalno-političkim, kulturnim i psihološkim čimbenicima. Od jezičnog dodira se kreće kada analiziramo promjene unutar nekog jezika koje su uvjetovane kontaktom s drugim jezikom te možemo reći da je jezični dodir pokretač zahvaljujući kojemu dolazi do međujezičnih utjecaja. Autorica nastavlja da do jezičnog dodira dolazi zbog kulturne, povijesne, gospodarske i znanstvene interakcije između nacionalnih ili jezičnih skupina. Posljedica jezičnoga dodira je u tome što će se on očitovati kao niz fenomena, poput dvojezičnosti, zamjene ili smrti jezika ili jezičnog (leksičkog) posuđivanja. Rozencvajg (1972:3, prema Štebih Golub, 2010) nudi jednostavnu definiciju jezičnog dodira, koji opisuje kao „govornu komunikaciju između dvaju jezičnih kolektiva“. Komunikacija između dvaju jezičnih kolektiva rezultirat će promjenama u jezicima preuzimanjem riječi iz inog jezika. Filipović (1986) smatra da do jezičnog kontakta dolazi kada se neka fraza ili riječ jezika davatelja preuzme u jezik primatelj ili kada govornik odluči naučiti ini jezik. U svome tumačenju jezičnog dodira kao važnu stavku iznosi dvije prirode jezičnog dodira – individualnu i kolektivnu. O takvome dvostrukom aspektu jezičnog dodira govori i Piškorec (2001) koji iznosi da jezični dodir treba razlikovati prema njegovoj individualnoj ili kolektivnoj razini. Tvrdi da je jezični dodir moguće proučavati sa psiholingvističkog i sociolingvističkog gledišta, a samo poimanje dodira znatno ovisi o broju osoba koje u određenom prostoru i vremenu koriste određeni jezik, odnosno da jezični dodir nadilazi razinu pojedinog govornika ako u određenom vremenu više osoba koristi dva ili više jezika. Prema tome, Piškorec (2001) iznosi da se individualna razina jezičnoga dodira proučava u sklopu psiholingvistike kao interdisciplinarnoga područja, dok se proučavanje kolektivne razine jezičnog dodira odvija kroz sociolingvistiku – interdisciplinarno područje koje se bavi odnosima između jezika i društva.

Područje lingvistike koje se bavi proučavanjem jezičnih dodira i njihovih posljedica u jezicima i dijalektima naziva se kontaktna lingvistika (Štebih Golub, 2010). Ona proučava fenomen jezičnih dodira i posljedica koje oni pružaju, a zahtijeva interdisciplinarni pristup proučavanja, oslanjajući se pritom i na spoznaje sociologije, psihologije, antropologije, etnologije i slično (ibid.). Mnogi znanstvenici iznose i druge nazive za ovu granu lingvistike, pa tako Piškorec (2005) iznosi i sinonimne nazive: *lingvistika jezičnih dodira*, *jezici u kontaktu* te *dodirno jezikoslovlje*. Pristupanju proučavanja jezičnih dodira s interdisciplinarnog polazišta najbolje će poslužiti da se elementi jezičnog dodira protumače što ispravnije (Filipović, 1986). Kontaktna lingvistika, osim jezičnih dodira, proučava i niz kontaktolingvističkih fenomena,

odnosno posljedica jezičnih dodira, poput: miješanja jezika, dvojezičnosti, višejezičnosti, kodnog prebacivanja, usvajanja jezika, gubljenja jezika, strukturnih promjena u jeziku, dominacije nekog jezika, smrti jezika, leksičkog posuđivanja i sl. Upravo je leksičko posuđivanje jedan od fenomena kontaktne lingvistike koji se pojavio u zagrebačkom govoru te je u njemu još uvijek prisutan, a osnovni je predmet ovog diplomskog rada.

3. Jezično (leksičko) posuđivanje

Primjećuje se da u jeziku i govoru često susrećemo riječi i izraze koji su u jezik posuđeni iz nekog drugog jezika te su se u novom jeziku prilagodili i ustalili. Taj fenomen dodirne, odnosno kontaktne lingvistike nazivamo jezično (leksičko) posuđivanje. Utjecaj dodira dvaju jezika može se uočiti na gotovo svim lingvističkim razinama, ovisno o stupnju dodira, njegovoj učestalosti i sl. Štebih Golub (2010:22) ističe da se pri jezičnim dodirima prvo posuđuje leksik, a tek u slučaju intenzivnijeg kontakta dolazi do preuzimanja fonema, morfema i pojedinih sintaktičkih obilježja. Leksički sustav je najotvoreniji i upravo se posuđivanje stranih elemenata odvija najčešće na toj razini, a leksička razina najčešći je predmet analize kontaktolingvističkih istraživanja. U lingvistici prevladava mišljenje da je jezično preuzimanje proces u kojem se najčešće preuzimaju leksički elementi. Za posuđivanje fonoloških, morfoloških i sintaktičkih elemenata potreban je intenzivniji kontakt kroz dulji period. Prema Thomason (2001) posuđivanje leksičkih elemenata događa se pri površnim i povremenim dodirima, pri srednje intenzivnim jezičnim dodirima dolazi do leksičkog i manjega strukturnog posuđivanja, dok je pri vrlo intenzivnim dodirima vidljivo i jače posuđivanje strukture drugog jezika.

Jezično posuđivanje, kao i jezični dodiri, u svome istraživanju zahtijeva interdisciplinarni pristup te proučavanje i nelingvističkih faktora uslijed kojih do njega dolazi. Definiciju jezičnog posuđivanja iznose Frančić, Hudeček i Mihaljević (2005:206) koje kažu da je „jezično posuđivanje svako preuzimanje neke jezične jedinice iz jednog jezika u drugi. Jedinice koje se posuđuju najčešće su riječi, ali mogu se posuđivati i višerječne sveze ili čitave sintaktičke konstrukcije. Posuđena se jedinica naziva posuđenica.“ Najvažniji pojmovi u kontaktnoj lingvistici i proučavanju posuđenica su *jezik davatelj* – jezik koji daje svoje elemente *jeziku primatelju*, katkad posredstvom *jezika posrednika*. Na primjer, u ovome su radu u središtu zanimanja leksičke posuđenice iz njemačkog jezika (germanizmi) kao jezika davatelja u hrvatski jezik kao jezik primatelj.

Samardžija (1995) navodi da razlozi posuđivanja mogu biti unutarjezični ili izvanjezični. U unutarjezične razloge ubrajamo nazive za koje u hrvatskom jeziku nije lako pronaći odgovarajući prijevod. To znači da riječ iz stranog jezika posuđujemo da bismo imenovali nepodudarne ili nepostojeće elemente kulture s kojom smo na neki način došli u doticaj, odnosno da bismo popunili praznine. Upravo će Frančić, Hudeček i Mihaljević (2005:206) unutarjezične razloge posuđivanja nazivati *rupama u sustavu*. U izvanjezične razloge, tvrde, ubrajaju se „brojne političke, gospodarske, kulturne, znanstveno-tehničke veze ili izravan zemljopisni dodir dvaju jezičnih područja“ (ibid.). Za izvanjezične razloge Samardžija (1995) govori da nisu uvijek jednaki te će nekada djelovati važnije i snažnije jedni, a u drugim prilikama drugi razlozi, ali uvijek ostaju dijelom društvenog konteksta jezika.

Kada govorimo o jezičnom posuđivanju, njega možemo podijeliti na izravno posuđivanje, posredno ili neizravno posuđivanje te kružno posuđivanje, kako tvrde Frančić, Hudeček i Mihaljević (2005). Razliku čini broj jezika koji sudjeluje u procesu jezičnog posuđivanja. Izravno posuđivanje karakterizira posuđena riječ koja je došla u drugi jezik direktno iz jezika iz kojega izvorno potječe (ibid.). U tom slučaju, jezik iz kojega se posuđuje ima ulogu jezika davatelja, dok je onaj jezik koji posuđuje jezik primatelj (Samardžija, 1995). Posredno ili neizravno posuđivanje odlikuje jezik posrednik – onaj jezik koji se nalazi između jezika davatelja i jezika primatelja. Hrvatski jezik sadrži brojne lekseme koje je u svoj sustav uvrstio preko jezika posrednika (Samardžija, 1995). Autor iznosi primjere poput riječi *bumerang* koja u hrvatski jezik dolazi iz jezika australskih domorodaca te riječ *pončo* koju smo u jezik preuzeli od južnoameričkih Indijanaca. U neizravnom posuđivanju sudjeluju tri, a nekada i više jezika, a ovisno o njihovom broju ovisi i krajnji oblik posuđene riječi. O ovakvoj podjeli govori i Filipović (1986), ali iznosi i teoriju da pri posrednom posuđivanju posrednik ne mora uvijek biti jezik, već tu ulogu mogu imati i masovni mediji, koje naziva „mnogo efikasnijim posrednicima“. Posljednja vrsta jezičnog posuđivanja je kružno posuđivanje. U tom slučaju dva jezika naizmjenično imaju ulogu jezika davatelja i jezika primatelja – primjerice, značenje posuđene riječi se u jeziku primatelju mijenja, a pri kasnijem vraćanju u izvorni jezik – nakon prilagodbe, ta riječ mijenja značenje i poprima ono koje ima u prvotnom jeziku primatelju.

3.1. Podjela posuđenica

Posuđenice se u nekom jeziku javljaju kao rezultat jezičnog posuđivanja. Prema Filipović (1971), posuđenica se u jeziku širi spontano, a tek kada dođe do njenog učestalog i spontanog korištenja ona ulazi u redovitu uporabu. Zbog toga je za neke riječi teško prepoznati spadaju li u posuđenice ili su izvorne hrvatske riječi. Da bi se olakšalo razumijevanje i svrstavanje posuđenica, one se dijele pomoću dva kriterija. Kako tvrde Frančić, Hudeček, Mihaljević (2005), posuđenice se mogu dijeliti prema jeziku iz kojega potječu te s obzirom na stupanj uklopljenosti u hrvatski jezični sustav.

Posuđenice prema jeziku iz kojega dolaze tako dijelimo na latinizme (riječi latinskog podrijetla), grecizme (grčkog), bohemizme (češkog), hungarizme (mađarskog), anglizme (engleskog), germanizme (njemačkog) i itd. Unutar te podjele nalaze se i dvije posebne skupine posuđenica – internacionalizmi (europeizmi) te egzotizmi. Internacionalizme možemo definirati kao „posuđenice koje u više jezika imaju isto osnovno značenje i u osnovi isti izraz“ (Samardžija, 1995:49). Oni najčešće potječu ili barem imaju korijen u klasičnim jezicima (grčkom i latinskom), poput riječ: *republika*, *politika* ili *etika*. U novijem dobu možemo primijetiti internacionalizme koji se javljaju kao rezultat tehničkog ili znanstvenog postignuća, poput *automobil* ili *televizija*. Egzotizme koristimo da bismo imenovali „različite (folklorne, etničke, političke) posebnosti pojedinih naroda“ (Frančić, Hudeček, Mihaljević, 2005:209). Tako u hrvatskom jeziku primjerice imamo riječi *papaja*, *turban* ili *iglu*. U podjelu posuđenica s obzirom na njihov stupanj uklopljenosti u hrvatski jezik spadaju: tuđe riječi, tuđice, prilagođenice i usvojenice.

Tuđe riječi, prema Frančić, Hudeček i Mihaljević (2005:209) one su koje se iz drugog jezika posve neprilagođeno (grafemski) pojave u hrvatskom jeziku. Kako navode autorice, njih ne smatramo hrvatskim riječima, ali se u njemu pojavljuju iz više razloga – stilističkih, prirodnih ili terminoloških. Kao primjer možemo navesti riječi *stage* (pozornica) i *party* (tulum, zabava). Nadalje, u ovu podjelu spadaju i tuđice. Prema Frančić, Hudeček i Mihaljević (2005:210) tuđice su „posuđenice koje su pravopisno prilagođene hrvatskomu glasovnom sustavu, ali zadržavaju neka svojstva izvornog jezika nesvojstvena hrvatskomu jeziku“. Za njih je važno napomenuti da se ni nakon prilagodbe nisu sasvim uklopile u hrvatski standardni jezik. Tako možemo uočiti riječi poput *bicikl* ili *lift*, koje sadrže suglasnički skup na kraju riječi

nekarakterističan za hrvatski jezik, ili riječi poput *nautika* i *fauna* činjene od hrvatski nekarakterističnog dvoglasa. Za razliku od tuđica, prilagođenice (posuđenice koje su naglasno, glasovno i sklonidbeno prilagođene hrvatskom jeziku) bitno ne odudaraju od hrvatskog standardnog jezika, dok ćemo usvojenice najteže primijetiti kao riječi stranog podrijetla jer su u potpunosti uklopljene u hrvatski jezik (ibid.). Tako za primjer prilagođenica možemo navesti riječi *printer* ili *krafna*, dok će u skupinu usvojenica pripadati riječi *šećer* ili *kukuruz*.

3.2. Prilagodba posuđenica

Prilagodba posuđenica proces je koji se odvija pri korištenju strane riječi u jeziku primatelju da bi se ona u njega integrirala i da bi se dobio dojam da je ta riječ jeziku primatelju uvijek pripadala. Prema Filipović (1986), postoje tri stupnja primanja riječi u jezik. Prvi stupanj je prebacivanje (engl. *switching*), pojava kad dvojezični govornik upotrebljava dva jezika, pa u svoj govor uvede riječ iz drugog jezika koja je u potpunosti neadaptirana. Tada dolazi do kodnog prebacivanja (engl. *code switching*). Štebih Golub (2010: 88), prebacivanje kodova opisuje kao preuzimanje riječi iz jezika davatelja (jezika A) u jezik primatelj (jezik B), pri čemu su jezični elementi ostali neprilagođeni sustavu novoga jezika. Što se učestalije ta riječ upotrebljava, ona će se više adaptirati u novome jeziku na nekoliko lingvističkih razina. Drugi stupanj primanja nove riječi je interferencija (engl. *interference*) koja se javlja kad dođe do preklapanja (engl. *overlapping*) dvaju jezika. Posljednji stupanj je stupanj integracije (engl. *integration*) u kojemu se strana riječ u potpunosti uklapa u sustav jezika primatelja i postaje posuđenicom. Svaki je proces jezičnog posuđivanja, prema Filipović (1986), započet transferom *modela* iz jezika davatelja u jezik primatelj, a na kraju adaptacije i pri infiltraciji nove riječi u sustav jezika primatelja, nova riječ uzima svoj oblik koji naziva *replikom*. Štebih Golub (2010) ističe da strana riječ, odnosno tuđica, mora proći kroz adaptaciju na svim jezičnim razinama da bi postala posuđenicom, a Filipović (1986) promjene na modelu od početka prilagodbe analizira prema tri razine na kojima se javljaju: fonološkoj, morfološkoj te semantičkoj. Neki autori navode drugi veći ili manji broj promjena, pa tako Frančić, Hudeček i Mihaljević (2005:210) govore o grafijskoj (pravopisnoj) razini prilagodbe posuđenica, a istu tu Filipović (1986) pridružuje fonološkoj. U ovome se poglavlju iznosi kratak pregled razina prilagodbi posuđenica upravo prema podjeli koju 1986. godine iznosi Rudolf Filipović.

3.2.1. Fonološka prilagodba

Škarić i suradnici (1996) iznose da je opće pravilo da se tuđe riječi prihvaćaju kroz tzv. *fonološku rešetku*, što je slikovit izraz za postupak u kojem se nepoznati elementi jezika davatelja zamjenjuju najbližijima u jeziku koji ih prihvaća (jeziku primatelju), što se na fonološkoj razini odnosi na foneme i na naglaske. Pri ulasku neke strane riječi u jezik primatelj ona mora proći određenu izgovornu prilagodbu da bi se uklopila u novi jezik, a tada se strani elementi zamjenjuju onima koje jezik primatelj ima. Tada govorimo o fonološkoj prilagodbi. Fonološka prilagodba prva je od adaptacijskih razina, a Štebih Golub (2010) tvrdi da je zamjena stranih glasova onim domaćima neizbježna pri integraciji posuđenica te prvi korak pri integraciji tuđe riječi u jezik primatelj. E. Haugen (1950; prema Štebih Golub 2010) govori o tri stupnja fonološke adaptacije: prvi je kada dvojezični govornik stranu riječ posuđuje u obliku koji je čim sličniji modelu. Nakon što posuđenu riječ počinju upotrebljavati i drugi govornici jezika primatelja, strani glasovi se zamjenjuju domaćima, dok u posljednjem stupnju glasovi budu zamjenjeni primateljevim uslijed korištenja posuđenice kod jednojezičnih govornika. Osim zamjene stranih glasova domaćima, teži glasovni skupovi supstituiraju se onim lakšima, što nazivamo fonemskom redistribucijom.

Filipović (1986) zamjenu fonoloških elemenata do koje dolazi tijekom integracije posuđenice u jezik primatelj naziva transfonemizacija, a razlikuje tri tipa:

- 1) potpuna transfonemizacija je ona kod koje se fonemi zamjenjuju odgovarajućim fonemima jezika primatelja čiji opis odgovara fonemu modela, na primjer engl. *match* /mætʃ/ – hrv. *meč*;¹
- 2) djelomična dolazi kada se „fonemi jezika davatelja zamjenjuju fonemima jezika primatelja koji samo djelomično odgovaraju opisu fonema modela“ (Filipović, 198;72). Kao primjer možemo uzeti englesku riječ *test* /test/ – hrv. *test* (glas /t/ je u engleskoj varijanti riječi postalveolaran, dok se u hrvatskom jeziku zamjenjuje dentalnim /t/);
- 3) slobodna transfonemizacija je ona u kojoj se fonemi jezika davatelja zamjenjuju fonemima jezika primatelja potpuno slobodno. Za taj tip transfonemizacije navodi da se ne provodi na fonetskim principima, već na ortografskim ili izvanlingvističkim faktorima. Primjer takve transfonemizacije je engl. *whiskey* /ˈwɪski/ – hrv. *viski*, gdje se

¹ primjeri riječi preuzeti iz Filipović (1986)

/w/ transfonemizirao u /v/ pod utjecajem ortografije njemačkog jezika, koji je pri integraciji ove riječi u hrvatski jezik imao ulogu jezika posrednika.

Pri fonološkoj prilagodbi, osim fonema, prilagođava se mjesto, kvantiteta i kvaliteta naglasaka. Filipović (1986) u svojoj teoriji razlikuje primarne i sekundarne promjene kroz koje prolazi riječ kada ulazi u jezik primatelj. Kada govorimo o fonološkoj razini, pod primarne promjene spadaju već spomenuta adaptacija fonema, ali i adaptacija mjesta naglasaka, dok u sekundarne promjene ubrajamo one koje se odnose na prilagodbu u području prozodije (kvalitete i kvantitete naglasaka) te distribucije fonema.

Pri naglašavanju riječi stranog podrijetla ulogu ima spomenuta fonološka rešetka, koja će strani naglasak prilagoditi hrvatskom standardnom jeziku, da bi s njime bila prozodijski u skladu. Škarić i suradnici (1996), tako iznose da će se putem fonološke rešetke strani dinamični naglasak zamijeniti s našim silaznim, i to dugi s dugim, a kratki s kratkim. Do problema s naglašavanjem dolazi kada je u riječi koju posuđujemo naglašen nepočetni slog, uključujući i posljednji, jer u standardnom hrvatskom jeziku silazni naglasak ne može stajati na nepočetnim slogovima, kao ni na zadnjem. Autori stoga iznose nekoliko mogućnosti naglasne prilagodbe posuđenica: a) da se naglasak prebaci na prethodni slog za pola sloga naprijed i da tu bude nizak, uzlazni; b) da se naglasak prebaci na početak riječi i da tu bude brzi, čelni naglasak, c) da ostane na izvornome slogu, ako taj nije posljednji, i da metatonira u uzlazni i d) „odškrinuta mogućnost“ – da ostane na izvornome slogu kao silazni. Iako autori prednost daju četvrtoj mogućnosti, ustaljenog pravila naglašavanja posuđenica nema, a u hrvatskim standardnim govornim ostvarenjima mogu se čuti sva četiri rješenja.

3.2.2. Morfološka prilagodba

Haugen (1969; prema Filipović, 1986) tvrdi da pri integriranju nove riječi (posuđenice) u jezik primatelj ona zahtijeva značajan stupanj morfološke prilagodbe. Dakle, pri uvođenju nove riječi, ona poprima nastavke svojstvene jeziku primatelju, odnosno prilagođava se njegovoj gramatičkoj strukturi da bi se uspješno uklopila u novi jezični inventar. Prije samog početka istraživanja morfološke adaptacije u neki jezik, trebalo bi odrediti u kojemu je obliku ona došla u njega. Istraživanje morfološke adaptacije mora krenuti upravo od osnovnog oblika riječi, koji definiramo kao „oblik riječi koji se citira samostalno (bez konteksta) i registriran je u rječnicima

kao natuknica“ (Filipović, 1986:117). Štebih Golub (2008) od osnovnog oblika riječi razlikuje inicijalni oblik. Takav oblik riječi poslužio je kao model pri početku adaptacije u jezik primatelj. Nastavlja da se pri analizi na morfološkoj razini analizira odnos osnovnog oblika replike i inicijalnog oblika modela, koji ne moraju nužno biti isti.

Filipović (1986) iznosi dva principa adaptacije leksičkih jedinica, odnosno inicijalnih oblika riječi, na morfološkoj razini: prvi princip morfološkog međutjecanja jezika koji govori da jezici pri dodiru uglavnom ne utječu jedan na drugoga u području morfologije te princip morfološke adaptacije koji se temelji na vezanom i slobodnom morfemu. Dok za transfer vezanog morfema vrijedi pravilo da se on javlja vrlo rijetko u jeziku primatelju, slobodni morfem iz jednog u drugi jezični sustav prelazi bez ograničenja. Navodi da je to moguće jer su slobodni morfemi dio leksika koji je otvoren sustav te da preuzimanje slobodnih morfema u jezik primatelj uvodi nove riječi. Riječi dakle, mogu biti sastavljene od slobodnog i vezanog morfema (koji može biti i nulti). Sâm slobodni morfem čini riječ isto kao što ona može biti sastavljena od slobodnog i vezanog, odnosno sufiksa. Pri adaptaciji posuđenica na morfološkoj razini, Filipović (1986) uvodi pojam transmorfemizacije, koji koristi da bi opisao supstitucije na morfološkoj razini, a ona se javlja u tri tipa, koji ovise o sastavu posuđenice i prilagodbi vezanog morfema:

- 1) nulta transmorfemizacija odvija se kada preuzeta leksička jedinica u jezik primatelj ulazi kao slobodan morfem, bez vezanog morfema te tada nema potrebe za morfološkom prilagodbom inicijalnog oblika. Takve su riječi već prošle kroz fonološku prilagodbu, a kao primjer možemo uzeti riječ *bridž* (engl. *bridge*);
- 2) kompromisna transmorfemizacija javlja se kada strana riječ završava na sufiks, tj. vezani morfem iz jezika davatelja koji nije u skladu s pravilima morfologije jezika primatelja. Za takvu adaptaciju Filipović (1986) tvrdi da ona nije potpuna te da riječi koje kroz nju prolaze i dalje teže potpunoj integraciji u sustav jezika primatelja. Za primjer možemo uzeti englesku riječ *boxer* koja u hrvatskom jeziku pri kompromisnoj transmorfemizaciji preuzima oblik bokser;
- 3) potpuna transmorfemizacija treći je stupanj adaptacije na morfološkoj razini, a njen rezultat je riječ potpuna prilagođena jezičnom sustavu jezika primatelja. Pri njoj se vezani morfem (sufiks) jezika davatelja zamjenjuje onime jezika primatelja. Primjerice, engleska riječ *boxer* pri kompromisnoj transmorfemizaciji u hrvatski jezik ulazi kao

bokser, dok se pri potpunoj transmorfemizaciji adaptira i integrira u jezični sustav davanjem domaćeg vezanog morfema -ač i u svome finalnom obliku glasi boksač.

Štebih Golub (2008) iznosi da se pri analizi germanizama u kajkavskom književnom govoru (što je zanimljivo i za ovaj rad jer je zagrebački govor kajkavski) teorija transmorfemizacije Rudolfa Filipovića nije pokazala optimalnom, te navodi da je metodologija koju Velimir Piškorec razvija u knjizi *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine* (2005) puno bolja za objašnjavanje hrvatsko-njemačkih (austrijskih) dodira na našim prostorima. Njegova metodologija počiva na tome da se morfološka prilagodba pojedinog germanizma opisuje pojedinačno, ovisno o njegovim specifičnim kategorijama.

3.2.3. Semantička prilagodba

Semantička ili značenjska prilagodba posuđenica posljednja je u nizu. Takvu prilagodbu Filipović (1986) naziva transsemantizacija. Prema njemu, kao rezultat jezičnih kontakata, na semantičkoj razini javljaju se dvije pojave: prva je semantička prilagodba posuđenica, odnosno adaptacija značenja, a druga promjena koja se javlja u značenjskom polju jezika primatelja, odnosno semantičko posuđivanje. Dakle, adaptacija značenja nekog modela zbiva se na posuđenici koja je preuzeta iz jezika davatelja, dok se pri semantičkom posuđivanju cijelo značenje nove riječi prebacuje u jezik primatelj na postojeću riječ. Filipović (1986) navodi da su promjene značenja uzrokovane putem nekog od šest uzroka koje navodi, a oni mogu biti: lingvistički, povijesni, socijalni, psihološki, strani utjecaj kao uzrok semantičke prilagodbe te potreba za novom riječi kao uzrok semantičke promjene. Sve promjene značenja koje ovise o nekom od navedenih šest uzroka jasan su pokazatelj kako uvijek mora postojati neka veza u novom i starom značenju koja će se zasnivati na vezi između oblika riječi ili na vezi srodnosti značenja riječi. Ovisno o tome, Filipović iznosi četiri osnovna tipa semantičkih promjena: „1. *metafora* – sličnost po značenju; 2. *metonimija* – povezanost po značenju; 3. *pučka etimologija* – sličnost po obliku; 4. *elipsa* – povezanost po obliku“ (Filipović, 1986:159).

Štebih Golub (2010) iznosi važnost značenjskog polja pri analizi semantičke prilagodbe te da na polju značenja možemo primjetiti razlike između kulturnog i intimnog posuđivanja. Bloomfield (1933) za kulturno posuđivanje tvrdi da pri njemu u jeziku primatelju „popunjavamo“ praznine i preuzimamo nove riječi koje u njemu ne postoje. Intimno

posuđivanje, prema njemu, ono je pri kojemu se preuzimaju riječi koje već postoje u zajednici, a do njega dolazi kada se dva ili više jezika koriste na jednom području te inferiorniji jezik preuzima elemente od superiornijeg. Veliki broj germanizama i brojnost semantičkih polja kojima oni pripadaju, prema Štebih Golub (2010) pokazatelji su jakih dodira hrvatskih područja s njemačkima (austrijskima) koji su ostavili jezične tragove u hrvatskom jeziku putem intimnog i kulturnog jezičnog posuđivanja. Ona navodi 14 semantičkih polja kojima pripadaju kajkavski germanizmi: 1) administracija, pravo, državna uprava; 2) biljni svijet; 3) crkva i religija; 4) hrana i piće; 5) kuća i stanovanje; 6) medicina; 7) glazba; 8) novčarstvo; 9) običaji i narodna vjerovanja; 10) obrt; 11) odjeća, obuća, nakit, moda; 12) poljoprivreda; 13) vojska; 14) životinjski svijet. Zbog geografskog područja ova semantička područja relevantno su obilježje i germanizama koji postoje ili su postojali u gradu Zagrebu te pripadaju njegovom kajkavskom dijalektu. U istraživačkom dijelu ovoga rada, korištena su semantička polja germanizama koja iznosi prof. dr. sc. Velimir Piškorec u zvučnoj mapi germanizama *Austrijacizmi i germanizmi u hrvatskome jeziku*², a to su: 1) gradnja i stanovanje; 2) obrt; 3) odjeća; 4) kućanstvo; 5) jelo i piće; 6) kretanje i promet; 7) bilje i vinograd; 8) prodaja i zabava.

4. Povijesni pregled njemačko-hrvatskih jezičnih dodira

Prema Puškar (2010), njemački je jezik od svih europskih jezika najviše leksički utjecao na hrvatski te je zbog posebnosti kulturološkog, sociolingvističkog, političkog i povijesnog konteksta taj dodir trajao kroz čitavu našu povijest. Dodir hrvatskog s njemačkim jezikom ključna je stavka čiji se rezultati javljaju kao njemačke posuđenice u hrvatskom jeziku (Štebih-Golub, 2010). Nastavlja da povijesne i socijalno-kulturne okolnosti najbolje objašnjavaju razloge i načine zbog kojih dolazi do jezičnih dodira s njemačkim te da veliku važnost pri proučavanju jezičnog posuđivanja treba pridati kulturološkom i povijesnom aspektu uslijed kojega je došlo do jezičnog posuđivanja.

Povijest hrvatsko-njemačkih dodira, pa tako i onih jezičnih, počinje kontaktom koji je ostvaren još za vrijeme prvih stoljeća nove ere, kada su te dvije skupine bile poznate kao etnički nedefinirani Germani i Slaveni. Hrvati s Nijemcima ostvaruju intenzivnije kontakte za vrijeme Istočne Franačke Države, iako tada nije zabilježeno značajnih jezičnih tragova. (Štebih Golub, 2010). U 13. stoljeću, sjeverozapadna područja teritorija današnje Hrvatske naseljavaju trgovci

² <https://www.sprachatlas.at/lehnwoerter/data/atlas.html> (pristupljeno: 26.06.2022.)

i obrtnici s njemačkog govornog područja, a godine 1527., Ferdinand I. Habsburški okrunjen je za hrvatskoga kralja i tada značajno jača veza Hrvatske i Austrije koje postoje unutar iste države do 1918. (Štebih Golub, 2010). Njemački jezik znatno se koristio se u Vojnoj krajini za vrijeme obrane od Turaka u 16. stoljeću (Stojić, 2008), a tada je u hrvatski jezik posudio mnoge vojne nazive poput *geler*, *logor*, *lozinka* itd. Upravo je to strateško važno područje postalo plodnim tlom za dvojezičnost i intenzivniju uporabu njemačkog jezika i to tijekom više od tri stoljeća (Puškar, 2010). Protjerivanjem Turaka krajem 17. stoljeća dolazi do sustavnog doseljavanja stanovništva iz područja jugozapadne Njemačke na područje Vojne krajine – u početku to područje značajno naseljava vojska, a kasnije obrtnici i trgovci. Na tom se području u to vrijeme, ali i za vrijeme obrane od Turaka, njemački jezik uvodi u pučke škole koje funkcioniraju prema austrijskom obrazovnom sustavu (Štebih Golub, 2010). Krajem 18. do prve polovice 19. stoljeća dolazi do stalnih političkih previranja u Hrvatskoj, pa tako i u hrvatskom jeziku. U tom se vremenu težilo standardizaciji hrvatskog književnog jezika, ali njemački jezik još dugo ostaje jezikom premošćivanja i statusni jezik jer su njime poglavito govorili viši i srednji slojevi, a ta društvena dominacija njemačkog jezika na hrvatskom tlu održala se sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine (Stojić, 2008). Nakon raspada Monarhije, u Kraljevini Jugoslaviji dolazi do potiskivanja njemačkog jezika, dok nakon Drugoga svjetskog rata dolazi do stigmatizacije njemačkog jezika kao jezika okupatora i antisemita (Žepić 1996). Kao još jedan val jezičnog posuđivanja iz njemačkog jezika možemo uzeti period 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća, kada Hrvati masovno odlaze na rad u inozemstvo, a najveći dio u zemlje njemačkog govornog područja (Stojić, 2008). Upravo iz tog perioda hrvatsko-njemačkih jezičnih dodira imamo riječi poput *gastarbajter* te *bauštela*.

Današnji jezični dodiri hrvatskog s njemačkim jezikom nisu toliko intenzivni, ali ipak su ostavili kulturološki i jezični trag. Njemački se u mnogim školama uči kao strani jezik, a njegov utjecaj danas ostaje prisutan putem tržišta, tehnike i komunikacije (Stojić, 2008).

4.1. Njemačko-hrvatski jezični dodiri u gradu Zagrebu

Još od srednjeg vijeka, Zagreb stoji na sjecištu trgovačkih puteva između Mediterana i Srednje Europe, a njegova povijest je bila takva da su njegovi stanovnici dolazili u kontakte s govornicima drugih jezika. Glovacki–Bernardi u predgovoru knjige *Agramer – rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru* (2013) iznosi da je Zagreb oduvijek bio grad u

kojemu su se susretali razni jezici i kulture, a ističe da je posebna veza postojala između Zagreba i Austrije, što je vidljivo u više aspekata. Ipak, kronološki gledano, njemački jezik u Zagrebu pojavljuje se mnogo ranije, a tijekom svog postojanja i korištenja te samim jačanjem veza sa zemljama njemačkog govornog područja, u Zagrebu je ostavio neizbrisiv trag koji se osjeća i danas. Njemački jezik značajno na područje Zagreba dolazi nakon što je Bela IV. porazio Mongole 1240. godine, kada Zagreb naseljavaju njemački trgovci i obrtnici. Hoyt (2012) navodi da od tada u Zagrebu među trgovačkom klasom prevladava njemački jezik, a da je on ostao i jezikom kulture do hrvatskog narodnog preporoda te da taj status nije izgubio sve do završetka Drugog svjetskog rata. Magner (1966) tvrdi da je njemački jezik imao najduži i najveći utjecaj na zagrebačku kajkavštinu, pa samim time i na zagrebački govor. On za to navodi nekoliko razloga, poput činjenice da su prve novine u Zagrebu bile na njemačkom jeziku, a kazališne predstave do 1860. također su isključivo bile na njemačkom, a da su i sami glumci bili Nijemci. Primjećuje da i gradski dokumenti još iz 14. stoljeća jasno dokazuju preuzimanje riječi iz njemačkog jezika. U to doba posebno se to može zamijetiti u riječima koje označavaju razna zanimanja, poput *šostar* (postolar) ili *maler* (soboslikar). Druga polovica 18. stoljeća obilježena je raznim kulturnim aktivnostima u Zagrebu u kojima je njemački jezik imao ključnu ulogu (Hoyt, 2012), a prema Živković (1992; prema Hoyt 2012), germanizacija u Zagrebu znatno se pojačala nakon 1786. godine kada je glavna komanda Vojne Krajine premještena u Zagreb. Njemački je u Zagrebu zadržao prestižnu ulogu i u 19. stoljeću, unatoč proglašavanju latinskog jezika kao službenog jezika uprave i administracije te ilirskom pokretu koji se javio kao odgovor na sustavnu germanizaciju i mađarizaciju stanovništva. Tome svjedoči i ilirski časopis *Danica* koji 1835. godine piše da je njemački jezik preferiran u zagrebačkim obiteljima, dok je hrvatski potisnut (Magner, 1966). Kod preuzimanja njemačkih leksičkih jedinica u hrvatskom, a posebno u jeziku grada Zagreba, Glovacki-Bernardi (1993) napominje da ipak treba razlikovati dva uzorka. Tvrdi da postoji jasna distinkcija između plemstva i bogatog građanstva, koji su njemačke jezične elemente koristili da bi se održao statusni simbol, dok su obrtnici i trgovci njemačke elemente uveli u svoj govor iz praktičnih razloga. Pozicija njemačkog jezika u Zagrebu počinje se mijenjati raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. Sve do tada u Zagrebu su tiskane novine na njemačkom jeziku, a on se održao kao jezik kulture i trgovine (Magner, 1966). U periodu između dva rata, njemački održava svoju statusnu ulogu u Zagrebu, ali ona se znatno gubi završetkom Drugog svjetskog rata. Danas je njegova prisutnost u govoru građana grada Zagreba sve manja, a izrazi koji su se koristili još na kraju 20. stoljeća sve se rjeđe mogu čuti u govoru mlađih generacija.

5. Glavne jezične osobine govora grada Zagreba

Prema Velički i suradnici (2009), zagrebački govor, koji se većinski ostvaruje kroz razgovorni stil, nenormiran je i podložan utjecajima i promjenama. Zbog geografske pozicije, povezanosti grada s kajkavskim narječjem tijekom povijesti njegova postojanja, govor u Zagrebu mogli bismo svrstati pod dva dijalekta kajkavskog narječja: zagorski i turopoljsko-posavski (Šojat, 1979). Ipak, Zagreb kao značajna urbana sredina konstantno doživljava jezične promjene koje se javljaju kao rezultat doseljavanja stanovništva iz nekajkavskih govornih područja, a ne može se zanemariti i utjecaj standardnog hrvatskog, čija je osnova štokavski, a koji je sveprisutan u obrazovanju, kulturi, medijima i sl. Zbog navedenih okolnosti, jezična situacija u Zagrebu je specifična, a govor koji se u njemu može čuti teško je svrstati u jedan dijalekt. Hoyt (2012) tvrdi da je grad Zagreb mjesto u kojemu se govori zagrebačkim hrvatskim, koji je karakteriziran prisutnošću kajkavskih elemenata. Ipak, zbog mješovitosti njegovog stanovništva, ali i funkcije središta države u kojemu je hrvatski jezik standardiziran, iznosi da je varijanata govora koji se može čuti u Zagrebu hibrid kajkavskih karakteristika i standardnog hrvatskog zasnovanog na štokavskoj osnovici. Prema Šojat (1982), u Zagrebu postoje dva socijalno prestižna govorna tipa – štokavski govor u funkciji standardnog jezika i supstandardni kajkavski urbani govor. Kapović (2006) će pri promatranju promjena koje se odlikuju u zagrebačkom govoru, razlikovati više idioma: općezagrebački (govor mlađih naraštaja rođenih u Zagrebu), zagrebačku kajkavštinu (pravi zagrebački, odnosno govor stare jezgre) i zagrebački štokavski (govor doseljenih štokavaca). Važno je napomenuti da, kada se govori o bilo kojem od ovih triju idioma, ponajprije se misli na njihove govorne varijante, s obzirom na to da urbane idiome grada Zagreba teško možemo naći zapisane ili usustavljene. U ovome poglavlju bit će prikazane glavne jezične osobine svih triju idioma, a zbog širine rada pažnja će biti usmjerena na fonološko-fonetsku razinu.

Zagrebačka urbana kajkavština postojala je kao najstariji, zagrebački i društveno prestižni idiom (Šojat, 1998). Zagrebački kajkavski govorio se u centru Zagreba i proširivao na periferiju, a služio je kao govor prestiža koji je, miješanjem hrvatskih elemenata s njemačkim posuđenicama, govorio mnogo i o društvenom statusu osobe. Istraživanjem zagrebačkog kajkavskog idioma, odnosno govora koji se koristi u centru grada Zagreba znatno se bavio Thomas Magner sredinom 20. stoljeća, a svoje rezultate 1966. godine objavio je u knjizi „*A Zagreb kajkavian dialect*“ (Magner, 1966). Opis zagrebačkog kajkavskog govora s kraja druge

polovice i kraja 20. stoljeća, posebno na fonološko-fonetskoj, leksičkoj i sintaktičkoj razni dao je Antun Šojat, u članku „*O zagrebačkom kajkavskom govoru*“ (Šojat, 1979) te knjizi „*Zagrebački kaj*“ (Šojat, 1998).

Osnovna karakteristika zagrebačke kajkavštine nakon sredine 20. stoljeća je miješanje, odnosno zamjena kajkavskih govornih elemenata sa štokavskim. Može se primijetiti da je zagrebačka kajkavština (s kraja 20. stoljeća) uvelike različita od one koja je bila prisutna prije nekoliko desetljeća. Šojat (1998) tako kaže da je: „zagrebačka kajkavština konglomerat različitih stupnjeva čuvanja njezinih tipičnih osobina – od maksimalne njihove nazočnosti do zamjenjivanja velikog broja kajkavskih osobina štokavskima“ (Šojat i sur., 1998:4). Do kraja 20. stoljeća, mnoge odlike starog zagrebačkog kajkavskog govora nestaju, iako se može reći da se Zagreb očuvao kao pretežito kajkavski grad i nakon standardizacije hrvatskog jezika (Velički i suradnici, 2009). Kada govorimo o štokavskom idiomu u Zagrebu, njime ne označujemo organski štokavski govor, već idiom kojim se koriste Zagrepčani kada žele ili moraju, po nuždi govorne komunikacije, govoriti štokavski, a Šojat (1982) čak tvrdi da bismo ju mogli nazvati „štokavštinom zagrebačkih kajkavaca“. Primjećuje da doseljenici svjesno ili nesvjesno u svoj štokavski idiom preuzimaju kajkavske elemente, iako među nekima postoji i svojevrsan otpor preuzimanju novih elemenata u već usustavljen, na primjer štokavski govor. Zbog raznih geografskih pozadina građana Zagreba te različitih jezičnih situacija u kojima se štokavština koristi, ona je prozodijski i fonološko-fonetski veoma raznolika. Za zagrebačku štokavštinu možemo reći da je ona „heterogen govor s raznim štokavskim osnovicama uz velik utjecaj standarda, općezagrebačkoga govora i gubitak izrazitih regionalnih obilježja“ (Kapović, 2006:55). Općezagrebački idiom možemo promatrati kao rezultat miješanja dvaju idioma u Zagrebu – zagrebačkog kajkavskog i zagrebačkog štokavskog. Takav govor, tvrdi Kapović (2006), primjer je miješanja idioma tipičnih za urbane sredine, a naglašava da to ne iznenađuje u gradu Zagrebu ako se uzme u obzir da se više od 50% Zagrepčana u njemu nije rodilo, a mnogima od onih koji jesu rođeni u Zagrebu, roditelji su doseljenici. Okarakterizirao je općezagrebački idiom kao onaj govor kojim govore mlađe generacije rođene u Zagrebu i koji je znatno štokaviziraniji od zagrebačke kajkavštine koju opisuje Šojat 1998. godine.

6. Fonološko-fonetske karakteristike zagrebačkog govora

6.1. Vokalizam

Zagrebački vokalski sustav sastoji se od pet vokala: /i/, /e/, /a/, /o/, /u/. Magner (1966) pri opisu vokalskog sustava zagrebačke kajkavštine zapisuje i vokal /ə/. Glas /ə/ veže se uglavnom uz funkciju slogotvornog r (npr. riječ /pərst/), ali primjećuje se da se nerijetko pojavljuje se i uz /l/ i /n/ da bi se izbjegao suglasnički skup, pretežito kod njemačkih posuđenica (npr. /knedəl/). U novijim istraživanjima taj vokal nije zabilježen.

Za refleks starog jata /ě/ Magner (1966) bilježi da se u govoru najčešće ostvaruje kao /e/ (*dete* umjesto *dijete* ili *reč* umjesto *riječ*) iako se u nekim riječima može zabilježiti refleks /je/, kao u riječima *sjeme* i *prije*. Šojat (1998) primjećuje da se refleks /e/ sve rjeđe može čuti u govoru, a napominje da se /je/ koristi na mjestu dugog i kratkog jata, što potvrđuje i za zagrebačku štokavštinu. Kapović (2006) u svome istraživanju zapisuje da je refleks /e/ moguće čuti samo u situacijama kada se o nečemu govori emotivno, poput hipokoristika „lepi“.

Vokal /e/ kao refleks staroslavenskog poluglasa ѣ u kajkavskom zagrebačkom sredine 20. stoljeća bio je česta pojava, u riječima poput *sen* (san) ili *pes* (pas), iako je česta bila i varijacija s glasom /a/ (Magner, 1966). Šojat (1998) tvrdi da je krajem stoljeća refleks /e/ ostao neugrožen samo u jednini aktivnog participa (*došel sam* ili *stigel sam*). Kapović (2006) ga, ipak, bilježi u odabranim leksemima, poput *pes* ili *dotepenec*, dok ga je prema njemu više nije moguće naći u primjerima kao *gladen*, *sedem*, *den* (gladan, sedam, dan), koji su bili tipični za zagrebački kajkavski govor.

U zagrebačkom govoru također se može primijetiti gubljenje naglašenog /i/ (*tol'ko* umjesto *toliko*) kao i gubljenje krajnjeg /i/ u infinitivu (npr. *radit'*), a krajnje /ao/ u višesložnom participu aktivnom često se reducira u /o/, poput /piso/ i /nafo/ (Šojat, 1982), iako se koriste još i spomenuti oblici poput *pisal sam* i *našel sam*. Ovo potvrđuje i Kapović (2006) koji tvrdi da se u zagrebačkom govoru za futur II. mogu čuti i oblici *došel bum*, a često i *došao/došo bum*, a redukciju krajnjeg /ao/ bilježi i u riječi poput *poso* (posao).

6.2. Konsonantizam

Osobine konsonantizma u zagrebačkom govoru odlikuje nekoliko aspekata po kojima se razlikuju od standarda. U ovome poglavlju bit će navedeno nekoliko karakteristika zabilježenih u spomenutim istraživanjima.

Krajnji zvučni suglasnici /b/, /d/, /g/, /z/, /ʒ/ mijenjaju se svojim bezvučnim parovima /p/, /t/, /k/, /s/, /ʃ/, poput riječi /noʒ/ > /noʃ/, što iznose Magner (1966), Šojat (1982). Kapović (2006) u najrecentnijem istraživanju iznosi da težnja k obezvučenju i dalje postoji, iako je potpuno obezvučenje gotovo nestalo.

Ne postoji razlikovanje hrvatskih postalveolarnih i alveolarnih afrikata /tʃ/ i /tʃ̥/ te /dʒ/ i /dʒ̥/ već se pojavljuje samo jedan par koji se izgovara 'srednje' (Kapović, 2006), što se primjećuje i u ranijim istraživanjima zagrebačkog kajkavskog i štokavskog.

Magner (1966) primjećuje da se labiodentalni aproksimant /v/ na kraju riječi zamjenjuje frikativom /f/. Takvu zamjenu uočili su Šojat i suradnici (1998), a osim na krajevima riječi, obezvučenje primjećuju i kada se /v/ nalazi na drugim mjestima, poput imena Ivka koje se izgovara /ifka/ ili novci > /nofci/. Potrebno je napomenuti da Šojat i sur. (1998) navode i da se često suglasnički skup hv- zamjenjuje bezvučnim frikativom /f/, poput hvala > /fala/.

6.3. Prozodijska obilježja

Prema Šojat i suradnici (1998), u hrvatskom jeziku razlikovnu fonološku ulogu na razini riječi mogu imati tri prozodijska obilježja: mjesto naglaska, kvantiteta naglaska (opreka po duljini; dugi – kratki) te kvaliteta naglaska (opreka po tonu; ulazno – silazno). U zagrebačkom govoru, tijekom mnogo godina promjena i miješanja dijalekata, u prozodiji su zabilježene značajne promjene. Upravo zbog toga, zagrebački govor odlikuje nestandardno i nenormirano naglašavanje te ono često ovisi o pojedincu, a istraživanja će pokazati razlike u naglašavanju s obzirom na dijalekt o kojemu se govori – zagrebački kajkavski, zagrebački štokavski ili općezagrebački govor.

Magner (1966) iznosi da je jedna od najzanimljivijih odlika zagrebačkog kajkavskog dijalekta njegov dinamički naglasak. Okarakterizirao ga je kao nekarakterističan naglasak za hrvatski jezik kojemu nedostaje kvantitativnih i kvalitativnih karakteristika. Prema njemu, on nije ograničen mjestom u riječi, a jednom kada se postavi, ostaje tamo u svim oblicima riječi

(na primjer roman³, g.jd. romana). Osim toga, iznosi da ne postoji tipično prebacivanje naglasaka na enklitiku ili proklitiku koje se inače provodi u hrvatskom standardnom jeziku. Šojat (1979) primjećuje da zbog dodira različitih govornih struktura u zagrebačkom kajkavskom govoru ipak dolazi do uzlaznosti i silaznosti naglasaka, iako nema pravila o njihovom korištenju. O zagrebačkome je prozodijskom sustavu pisala i Pletikos (2008) navodeći da je to sustav bez razlikovnosti u kvantiteti i tonu te da se može nalaziti na bilo kojem slogu. Uz to, ona ga karakterizira kao naglasak koji je udarni, dinamički, a tvrdi da od standardnog hrvatskog najviše odudara po naglašavanju drugog sloga kod dvosložnih imenica (pekár, student). Prema Kapovićevom istraživanju iz 2006. godine, u zagrebačkom govoru postoji jedan dinamički naglasak kod kojega ne postoji opreka po duljini. Tvrdi da njegova kvaliteta varira (obično se javlja kao poludug, ali katkada može biti jako kratak ili produžen), ali nema razlikovnih obilježja. Mjesto naglasaka ostalo je ujednačeno i predvidivo, prema nepisanim ustaljenim formama zagrebačkog govora. Jedna od zanimljivosti koju primjećuje jest pojava emfatičnog prebacivanja naglasaka na prijedlog/predmetak, koju datira na kraj 20. stoljeća. Ona se može zamijetiti u sintagmama „na pamet“ te kolokvijalnom „zaboli me“ (u značenju „baš me briga“). Prema nekadašnjem /na pàmet/, danas se često primjećuje /nà pamet/, dok se /zabòli me/ danas često izgovara /zàboli me/.

7. Dosadašnja istraživanja germanizama u zagrebačkom govoru

U prethodnom poglavlju opisano je stanje u zagrebačkom govoru – kakvo je nekada bilo te neke jezične promjene koje je govor prošao, a koje su zabilježene u istraživanjima. Često se u tim istraživanjima spominju germanizmi u zagrebačkom govoru, koji u njemu postoje zbog svoje specifičnosti i dugotrajnosti jezičnog dodira koji se zbivao i zbiva se još uvijek u Zagrebu. U ovome poglavlju ukratko će biti izneseni rezultati relevantnih istraživanja germanizama u zagrebačkom govoru.

Leksik zagrebačkog govora svoje promjene doživljava kontinuirano već nekoliko stoljeća, a njihovo detaljno praćenje izostaje. Hoyt (2012) kao razlog tomu iznosi izbjegavanje lingvističkog istraživanja gradova jer su ona većinom dijalektološke prirode. Leksik

³ Prema istraživanjima, u zagrebačkom govoru nema naglasne opreke po duljini, stoga se pisanje naglasaka razlikuje od onoga u standardnom hrvatskom jeziku. U ovome radu, pisanje naglasaka zagrebačkog govora slijedi primjer koji iznose Magner (1966) i Kapović (2006), koji naglasak u zagrebačkom govoru bilježe na njegovom mjestu znakom '.

starozagrebačkog kajkavskog dijalekta sa sredine 20. stoljeća opisao je Thomas Magner (Magner, 1966) za vrijeme svog lingvističkog istraživanja u Zagrebu. Prema Velički i suradnici (2009), zagrebački govor tog vremena najbolje oslikava rečenica koju Magner dobiva od jednog od svojih ispitanika, a tipična je za zagrebački govor: *Bedinerica klopfa tepihe v lihthofu*. U njoj se jasno vidi njemački leksik u svakoj jedinici osim u prijedlogu *v*, a gramatička struktura je hrvatska. U svome je radu Magner (1966) popisao 1100 riječi, a veliku učestalost germanizama (oko 850 od navedenih 1100) posebice karakterizira činjenica da su sve morfološke kategorije koje iznosi podijeljene na one raznog podrijetla i one njemačkog podrijetla. Time možemo zaključiti da je polovicom 20. stoljeća zagrebački govor sadržavao puno veći broj germanizama od onog koji navodi, a koristili su se u svakodnevnom govoru u različitim semantičkim i morfološkim kategorijama. Šojat i suradnici (1998) u svojem istraživanju za leksik starozagrebačkog govora iznose da je bio pod znatnim utjecajem njemačkog jezika prije 1945. godine. Istraživanje je provedeno krajem 20. stoljeća, a u njemu se osvrću i na Magnerov popis leksika zagrebačkog govora iz 1966. godine, gdje primjećuju da od 850 riječi njemačkog podrijetla zabilježenih sredinom 20. stoljeća, njih 33 nije moguće više ovjeriti u zagrebačkom govoru. Iznose da se broj germanizama u zagrebačkom govoru znatno smanjio, a posebice u mlađim naraštajima, a od učestalih germanizama koje je moguće čuti u govoru navodi se njih svega 22. O gubitku germanizama u zagrebačkom govoru piše i Štebih Golub (2002), koja također primjećuje smanjenje broja germanizama kod mlađih naraštaja Zagrepčana. Kapović (2006) u svome radu iznosi da se leksičke posebnosti (germanizmi) čuvaju, ali je primjera znatno manje. Najrecentnije istraživanje germanizama u zagrebačkom govoru proveli su Velički i suradnici (2009) na 120 djece u dobi od 4 do 6 godina, koristeći 35 frekventnih germanizama. Cilj je bio utvrditi koriste li djeca germanizme te jesu li im oni uopće poznati. Rezultati su pokazali da se trend nepoznavanja i nekorisćenja germanizama nastavio i u 21. stoljeću. Od 35 germanizama, svega je deset riječi prepoznalo više od polovine djece. U većine djece, zaključili su, u govoru su germanizmi nekorisćeni, a i pasivno razumijevanje pokazalo se kao oskudno. Zaključili su da: „neprepoznavanje, odnosno prepoznavanje i uporaba tek manjeg broja germanizama u dječjem govoru ukazuje na zastarijevanje jednog dijela jezičnoga korpusa, odnosno na prijelaz nekih leksema iz aktivnog leksika u pasivni“ (Velički i suradnici, 2009:108).

8. Istraživanje generacijskih razlika u zagrebačkom govoru na primjeru germanizama

8.1. Ciljevi i hipoteze

Nakon što je opisan višestoljetni tijek jezičnog posuđivanja iz njemačkog jezika u hrvatski na području grada Zagreba te su izneseni rezultati istraživanja germanizama u zagrebačkom govoru koja su provedena od sredine 20. stoljeća do početka 21., za potrebe ovog rada provedeno je istraživanje sa svrhom stjecanja uvida u današnji položaj i govornu uporabu njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru. Cilj istraživanja bio je napraviti analizu govora s razlikama u fonetskom ostvarivanju pojedinih njemačkih posuđenica te utvrditi postoji li razlika u poznavanju i korištenju germanizama (za koje se pretpostavlja da su svojstveni zagrebačkom području) na dvjema generacijama. Konačan cilj bio je na temelju germanizama istražiti je li se i, ako jest, kakva promjena dogodila u zagrebačkom govoru u proteklih 50 godina te koji su potencijalni faktori koji utječu na korištenje i razumijevanje germanizama. Iz svega navedenog u ovom radu proizašlo je nekoliko hipoteza:

1. Stariji ispitanici koriste i razumiju veći broj germanizama.
2. Mlađi ispitanici više razumiju germanizme nego što ih ostvaruju fonetski.
3. Broj članova obitelji koji su rođeni u Zagrebu utjecat će na korištenje i poznavanje germanizama kod ispitanika mlađe generacije.
4. Stupanj obrazovanja neće utjecati na korištenje i prepoznavanje germanizama.

8.2. Metodologija rada i ispitanici

Istraživanje generacijskih razlika u zagrebačkom govoru na primjeru germanizama provedeno je na dvije generacije Zagrepčana. U njemu je sudjelovalo 20 ispitanika, od toga 10 učenika drugih i trećih razreda srednje škole u dobi od 16, 17 i 18 godina (40 % muškog spola, 60 % ženskog spola) i 10 umirovljenika starijih od 65, odnosno 62 godine⁴ (30 % muškog spola, 70% ženskog spola). Svi ispitanici rođeni su u Zagrebu. Kod mlađe generacije ispitanika uvjet za sudjelovanje bio je da pojedinac mora biti treća generacija Zagrepčana, odnosno da su barem jedni baka i djed rođeni u Zagrebu (dakle: ispitanik, kao i njegov(i) roditelj(i), djed(ovi) i baka(e) rođeni su u Zagrebu). Uvjet za sudjelovanje starije generacije bio je da je ispitanik

⁴ Najmlađi ispitanik ženskog spola starije skupine ispitanika imao je 62. godine te je u mirovini od svoje 60. godine (ispitanik je stekao pravo na prijevremenu starosnu mirovinu prema *Zakonu o mirovinskom sustavu*).

rođen u Zagrebu, kao i njegov barem jedan roditelj te da je djetinjstvo i većinu života osoba provela u Zagrebu. Svi ispitanici pristali su sudjelovati u istraživanju i bili suglasni za korištenje podataka u znanstvene svrhe. Istraživanje je provedeno u uvjetima smanjene buke, pojedinačno sa svakim ispitanikom. Svaki je ispitanik na početku ispunio kratak demografski upitnik (**Prilog 1**), koji je korišten u kasnijoj obradi rezultata istraživanja.

Istraživanje se sastojalo od dva dijela, a svaki je trajao 15 minuta. U prvom dijelu, ispitanici su dobili slikovni upitnik bez verbalnih elemenata te su trebali imenovati 32 slikovna prikaza (**Prilog 2.**). Fotografije koje su korištene za istraživanje preuzete su iz foto knjige napravljene za istraživanje "*Austrijacizmi i germanizmi u hrvatskome jeziku*" prof. dr. sc. Piškorca, te je njihovo korištenje odobrio autor. Ciljane riječi, odnosno zagrebački germanizmi, bile su podijeljene u osam semantičkih polja, prema podjeli prof. dr. sc. Piškorec⁵:

- Gradnja i stanovanje: *špahl* (metalna ili silikonska lopatica), njem. Spachtel, m.; *špigl* (ogledalo), njem. Spiegel, m.; *lojtre* (ljestve), njem. Leiter, ž.; *šoder* (šljunak), njem. Schotter, m.
- Obrt: *šmirglpapir* (brusni papir), njem. Schmirgelpapier, m; *farba* (boja), njem. Farbe, ž.; *šarafciger* (odvijač), njem. Schraubenzieher, m.; *šalter* (sklopka), njem. Schalter, m.
- Odjeća: *šircl* (pregača) njem. Schürzel, m.; *lajbek* (prsluk) njem. Leibchen, m.; *šlapa* (papuča), njem. Schlapfen, n.; *gozzerice* (planinarska cipela), njem. Goiserer, ž.mn.
- Kućanstvo: *aufhenger* (vješalica), njem. Aufhänger, m.; *mišćافل* (lopatica za skupljanje pometenog smeća), njem. Mistchaufel, m.; *bešteck* (pribor za jelo), njem. Besteck, m.; *ziherica* (sigurnosna igla), njem. Sicherheistnadel, m.
- Jelo i piće: *ajngemahtec* (mesna juha s temeljcem od povrća) Eingemachtes, m.; *knedl* (okruglica), njem. Knödel, m.; *putar* (maslac), njem. Butter, m.; *špek* (slanina), njem. Speck, m.
- Kretanje i promet: *asupuh* (ispušna cijev na motornim vozilima), njem. Auspuff, m.; *hauba* (poklopac motora automobila), njem. Haube, ž.; *šajba* (prozorsko staklo), njem. Scheibe, ž.; *sic* (sjedalo, sjedište), njem. Sitz, m.

⁵ Natuknice za opis riječi preuzete iz *Agramer: rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru*. Novi liber: Zagreb.

- Bilje i vinograd: *paradajz* (rajčica), njem. Paradeiser, m.; *karfiol* (cvjetača), njem. Karfiol, m.; *grincajg* (povrće za juhu), njem. Grünzeug, m.; *špricati* (prskati), njem. spritzen, nesvrš.
- Prodaja i zabava: *šstand* (prodajno mjesto na tržnici), njem. Stand, m.; *plac* (tržnica, trg), njem. Platz, m.; *ringišpil* (vrtuljak), njem. Ringelspiel, m.; *špil* (snop, svežanj karata za igranje), njem. Kartenspiel, m.

Od ispitanika se tražilo da objekte ili radnje koje vide na fotografijama imenuju onako kako bi ih imenovali u svakodnevnom životu. Potrebno je naglasiti da se uzimalo u obzir ako je ispitanik ponudio neku drugu inačicu njemačke posuđenice, primjerice *šrafeciger/šarafeciger*, *knedl/knedla/knedlin*, *putar/puter*, *aufhenger/aufinger/afinger* itd. Ako su ispitanici za prikazani slikovni pojam izrekli germanizam, smatralo se da ga aktivno koriste u svome govoru.

U drugome dijelu ispitanici su slušali 32 audio zapisa germanizama tipičnih za zagrebački govor. Snimke koje su ispitanici slušali preuzete su sa stranice "*Austrijacizmi i germanizmi u hrvatskom jeziku*"⁶ te su riječi bile različite od onih iz prvog dijela istraživanja.

Riječi koje su slušali podijeljene su prema već prethodno definiranim semantičkim poljima, a iz svakog polja odabrane su četiri riječi:

- 1) Gradnja i stanovanje: *šparhet* (štednjak), njem. Sparherd, m.; *štokrl* (stolac bez naslona), njem. Stockerl, m.; *kinderbet* (dječji krevetić), njem. Kinderbett, m.; *gelender* (stubišna ograda), njem. Geländer, m.
- 2) Obrt: *šteker* (utikač), njem. Stecker, m.; *šeraf* (vijak), njem. Schrauben, m.; *štanga* (šipka, motka), njem. Stange, ž.; *penzl* (*kist*), njem. Pinsel, m.
- 3) Odjeća: *šlafrok* (kućni ogrtač), njem. Schlafrock, m.; *žniranci* (vezice, vrpca za vezivanje cipela), njem. Schnürsenkel, m.; *mondura* (radna ili svečana odora), njem. Montur, f.; *hozntregeri* (naramenice za držanje hlača), njem. Hosenträger, m. pl. tantum
- 4) Kućanstvo: *špenadl* (pribadača), njem. Spennadel, m.; *vikler* (uvijač za kosu), Lockenwickler, m.; *šnjader* (krojač), njem. Schneider, m.; *geltašn* (novčanik), njem. Geldtasche, m.

⁶ <https://www.sprachatlas.at/lehnwoerter/data/atlas.html>; Posljednji pristup: 31.05.2022.

- 5) Jelo i piće: *prezli* (krušne mrvice), njem. Brösel, m. mn.; *ona dinsta* (ona pirja), njem. dünsten, nesvr.; *ajngemahtec* (mesna juha s temeljcem od jušnog povrća), njem. Eingemachtes, m.; *zoc* (talog crne kave), njem. Kaffeesatz, m.
- 6) Kretanje i promet: *kuplung* (papučica u vozilu koja aktivira kvačilo), njem. Kupplung, m.; *getriba* (mehanizam za prijenos snage s pogonskog stroja), njem. Getriebe, m.; *cug* (vlak), njem. Eisenbahnzug, m.; *auspuh* (ispušna cijev), njem. Auspuff, m.
- 7) Bilje i vinograd: *flanca* (sadnica), njem. Pflanze, ž.; *ona štuca* (krati, obrezuje), njem. stutzen, nesvrš.; *oni prešaju* (tiješte, prešaju), njem. pressen, nesvrš.; *lorber* (lovor), njem. Lorbeer, m.
- 8) Prodaja i zabava: *tringelt* (napojnica), njem. Trinkgeld, m.; *švercer* (krijumčar), njem. Schwärzer, m.; *krama* (dotrajale, rabljene stvari), njem. Kram, ž.; *kelner* (konobar), njem. Kellner, m.

Svaka riječ bila je puštena tri puta, a od ispitanika se tražilo da kažu razumiju li ili ne razumiju riječ, a ako ju razumiju da ju objasne vlastitim riječima. Ispitanici nisu bili traženi dati standardnu hrvatsku riječ za pojam koji čuju. Cilj ovog dijela istraživanja bio je vidjeti postoje li razlike u razumijevanju i korištenju germanizama. Istraživanje je snimano u audio obliku na snimaču pametnog telefona, a snimke su korištene kao materijal koji se kasnije analizirao.

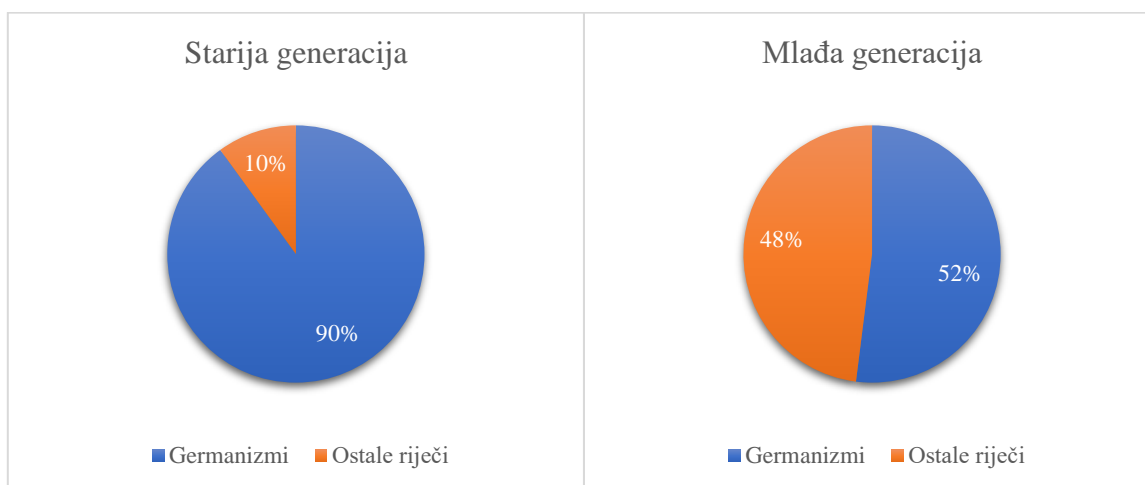
8.2. Rezultati istraživanja

Nakon što je predstavljena metodologija rada, u nastavku su prezentirani rezultati prema gore navedenim hipotezama. S obzirom na dva dijela istraživanja, rezultati za svaku hipotezu bit će prikazani u dva dijela i uspoređeni prema njima.

Prva hipoteza, koja tvrdi da stariji ispitanici razumiju i koriste više germanizama od mlađih potvrđena je u prvom dijelu istraživanja.⁷ Na slici 1. primjećuju se značajne razlike u aktivnom korištenju germanizama između starije i mlađe generacije, odnosno u imenovanju zadanih pojmova germanizmima svojstvenim zagrebačkom govoru. Istraživanje je pokazalo da stariji ispitanici zadane pojmove iz prvog dijela istraživanja imenuju germanizmima u 90% slučajeva,

⁷ Rezultati svih fonetskih ostvarivanja germanizama prikazani su na kraju rada u Prilogu 3. Donose točne postotke za svaku pojedinačnu riječ.

odnosno prosječno koriste 29 od 32 germanizma. Mlađi ispitanici aktivno koriste germanizme za iste pojmove tek u 52% slučajeva, odnosno prosječno koriste 16 od 32 germanizma.

Slika 1. Grafički prikaz ukupnog fonetskog ostvarivanja germanizama – starija i mlađa generacija.

Primjećuje se da neke germanizme ispitanici mlađe generacije uopće ne koriste ili ih koristi tek jedan ili dva ispitanika. Samo je jedan mlađi ispitanik koristio pojam *aufhenger*, a niti jedan od mlađih ispitanika nije koristio germanizam za pojmove *ajngemahtec*, *špigl* i *šalter*. Germanizme *šircl*, *gozzerica* i *špahtla* koriste 2 od 10 mlađih ispitanika, dok pojam *putar* i *šoder* koriste 3 od 10 ispitanika. Usporedba rezultata starije i mlađe generacije za pojmove koje su mlađi ispitanici najslabije koristili vidljiva je u tablici 1. Razlike u tablicama između dviju generacija prikazivane su u postotnim bodovima. Ostale germanizme aktivno koristi minimalno 4 od 10 ispitanika mlađe generacije, a umjesto germanizma svojstvenih zagrebačkom govoru, najčešće koriste riječi iz standardnog jezika ili nazive za pojmove nemaju. Tako umjesto riječi *šircl*, 7 od 10 ispitanika kaže *pregača*, jedan za taj pojam nema naziv, a dva su iskoristila germanizam. Zanimljivost koja se primjećuje je da je pojam *šalter* najmanje korišten kod starije generacije, odnosno koristi ga tek 3 od 10 ispitanika. Tu riječ zamjenjuju standardnom hrvatskom riječi *prekidač*. Ostale pojmove germanizmima imenuje barem 7 od 10 ispitanika starije generacije. Za 19 od 32 pojma u 100% slučajeva ispitanici starije generacije koriste germanizme: *mišćaf*, *ziherica*, *knedl*, *špek*, *šmirglpapier*, *farba*, *šarafciger*, *auspuh*, *hauba*, *plac*, *ringišpil*, *špil*, *špahtla*, *lojtre*, *paradajz*, *karfiol*, *grincajg*, *špricati* i *bešte*/*escajg*. Mlađi ispitanici su u 100% slučajeva tek tri pojma imenovali germanizmom: *šarafciger*, *knedl* (većinom *knedla*) i *plac*. Zanimljivost je da 70 % ispitanika starije generacije za slikovni prikaz „pribora za jelo“ koristi pojam *bešte*, a 30 % koristi sinonim *escajg*, koji ispitanici mlađe

generacije nisu koristili niti u jednom slučaju. Pojam dolazi iz njemačke riječi *Esszeug, m.*, a u istraživanju se ubrajao u fonetski ostvarene germanizme, stoga je fonetsko ostvarivanje starije generacije za imenovanje slikovnog prikaza „pribora za jelo“ germanizam u 100% slučajeva.

Tablica 1. Generacijske razlike u aktivnom korištenju germanizama: putar, šoder, šircl, gojzerica, špahtla, ajngematec, špigl, šalter i aufhenger.

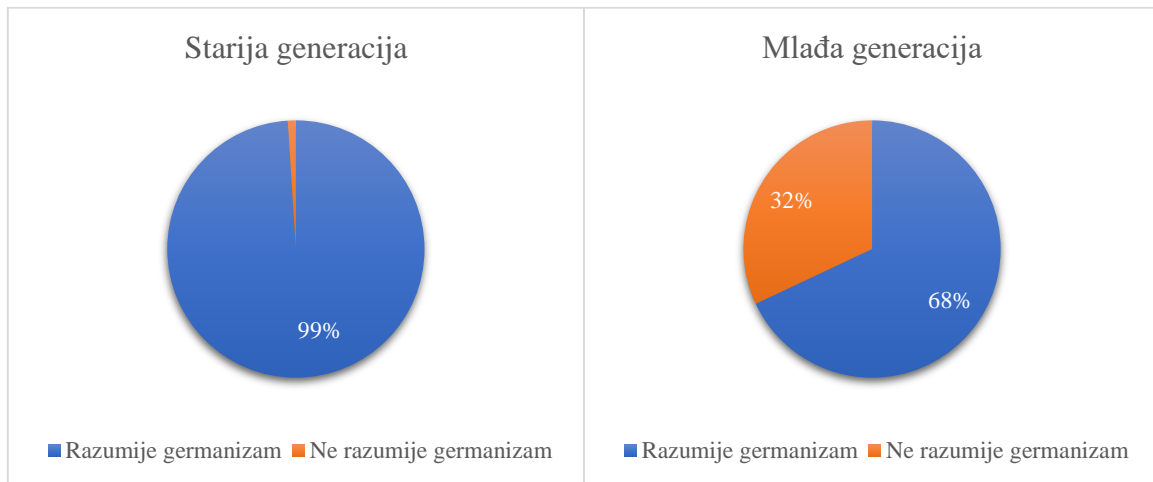
Germanizam:	% koristi – starija generacija	% koristi – mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
putar	80%	30%	50
šoder	80%	30%	50
šircl	90%	20%	70
gojzerica	70%	20%	50
špahtla	70%	20%	50
ajngemahtec	80%	0%	80
špigl	80%	0%	80
šalter	30%	0%	30
aufhenger	70%	10%	60

U ostalim pojmovima razlike između govornog ostvarivanja također se kod pojedinih riječi mogu primijetiti u više od 60 postotnih bodova.⁸ Ono što je vidljivo jest činjenica da mlađa generacija germanizme koristi u vrlo maloj mjeri i da to vrijedi za većinu istraživanih primjera germanizama. Prva je hipoteza potvrđena i u drugom dijelu istraživanja⁹. Iz slike 2. je vidljivo da prosječno razumijevanje, odnosno poznavanje značenja germanizama kod ispitanika starije generacije iznosi 99%, odnosno prosječno 31 od 32 germanizma. Svega četiri ispitanika starije generacije nije znalo značenje jednog od 32 germanizma, dok je kod ostalih poznavanje germanizama stopostotno. Ispitanici mlađe generacije germanizme razumiju u 68% slučajeva, što prosječno po ispitaniku iznosi 22 od 32 germanizma. Kod mlađe generacije ispitanika također se može primijetiti da su dvije riječi, *flanca* i *geltašn*, neprepoznate u 100% slučajeva, odnosno njihovo značenje nije poznato ni jednom ispitaniku, dok germanizam *lorber* točno

⁸ Rezultati u Prilogu 3.

⁹ Rezultati prosječnog razumijevanja germanizama prikazani su na kraju rada u Prilogu 4. Donose točne postotke za svaku pojedinačnu riječ.

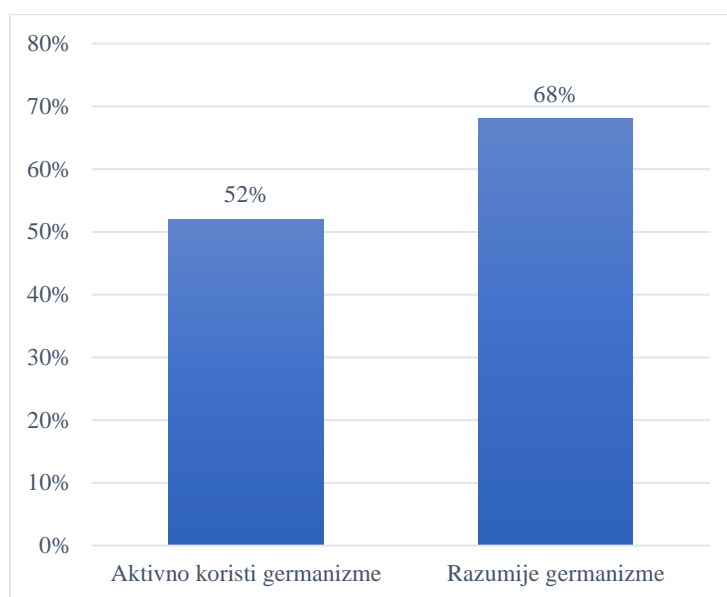
imenuje tek jedan ispitanik. Po tri mlađa ispitanika poznaju značenje riječi *štokrl* i *krama*, a kod ostalih riječi prepoznavanje germanizama mlađe generacije iznosi najmanje 40%.

Slika 2. Grafički prikaz ukupnog razumijevanja germanizama – starija i mlađa generacija.

Druga hipoteza, koja tvrdi da će razumijevanje germanizama kod mlađe generacije ispitanika biti bolje od aktivnog korištenja germanizama pokazala se točnom. Kao što je već navedeno, prosječno ispitanici mlađe generacije aktivno koriste tek 16 od 32 germanizma, što u postocima iznosi 52%. Razumijevanje germanizama pokazalo se boljim, te se prosječno mlađi ispitanici razumiju 22 od 32 germanizma, odnosno 68%. Usporedba aktivnog korištenja i razumijevanja germanizama kod mlađe generacije prikazana je grafički na slici 3. Svih deset ispitanika mlađe generacije razumije 12 od 32 pojma (imenice: *šparhet*, *šaraf*, *štanga*, *šteker*, *kinderbet*, *šlafrok*, *žniranci*, *prezli*, *rikverc*, *švercer* te glagole „ona disnta“ i „oni prešaju“), a tri pojma razumije 9 od 10 ispitanika (*hozntregeri*, *šnajder* i *kuplung*). Za ostale primjere razumijevanje germanizama zastupljeno je u manjoj mjeri, ali razumiju se većinski u rasponu od 40% do 80%.¹⁰ Razumijevanje germanizma prema semantičkim poljima kod mlađe generacije najbolje je u poljima „odjeća“ (85%) i „gradnja i stanovanje“ (82%), dok se najslabije razumiju pojmovi koji spadaju pod „biljke i vinograd“ (40%) te „kućanstvo“ (52%) i „prodaja i zabava“ (55%).

¹⁰ Germanizmi čije je razumijevanje manje od 40% nalaze se u rezultatima prve hipoteze.

Slika 3. Usporedba prosječnog aktivnog korištenja i razumijevanja germanizama - mlađa generacija.

Treća hipoteza, koja tvrdi da će na poznavanje i korištenje germanizama utjecati broj članova obitelji koji su rođeni u Zagrebu djelomično je potvrđena u oba dijela istraživanja. Rezultati su pokazali da broj članova rođenih u Zagrebu utječe na korištenje germanizama, kao i na njihovo razumijevanje. Rezultati su prikazani u tablici 2. Može se primijetiti da je najlošiji rezultat u fonetskom ostvarivanju imao ispitanik broj 3., kojemu su samo tri člana uže obitelji rođena u Zagrebu, dok su ostala dva ispitanika s tri člana obitelji rođena u Zagrebu dala nešto bolji rezultat, iako ne toliko kao ispitanici kojima je u Zagrebu rođeno četiri ili pet članova uže obitelji. S druge strane, jedan ispitanik kojemu je pet članova uže obitelji rođeno u Zagrebu dao je nešto lošiji rezultat, odnosno koristi germanizme u 50% slučajeva. Ovu bi ovu hipotezu trebalo razraditi dodatno u istraživanju s više ispitanika da bi mogla sa sigurnošću potvrditi utjecaj ovog faktora na korištenje germanizama u govoru.

Tablica 2. Rezultati fonetskog ostvarivanja i razumijevanja germanizama mlađe generacije ispitanika.

Ispitanik	Broj članova uže obitelji rođenih u Zagrebu	Koristi germanizme	Razumije germanizme
1.	5	50%	66%

2.	5	60%	75%
3.	3	34%	53%
4.	3	43%	53%
5.	3	53%	56%
6.	4	56%	65%
7.	5	50%	68%
8.	5	56%	75%
9.	4	60%	84%
10.	4	60%	78%

U drugom dijelu istraživanja jasno se uočava da broj članova uže obitelji utječe na razumijevanje germanizama. Ako pogledamo ispitanike kojima je troje članova uže obitelji rođeno u Zagrebu, možemo ustanoviti da su u najmanjoj mjeri razumjeli germanizme (53%, odnosno 56%). Najbolje rezultate dali su ispitanici kojima su četiri člana uže obitelji rođena u Zagrebu, razumiju preslušane germanizme u 84% slučajeva, odnosno 78%.

Četvrta hipoteza odnosila se isključivo na stariju generaciju ispitanika te je tvrdila da neće postojati razlike u aktivnom korištenju germanizama između ispitanika s višim i nižim stupnjem obrazovanja. Ispitivanje je potvrdilo i tu hipotezu. Od ispitanika starije generacije, njih je troje imalo završen viši stupanj obrazovanja, a ostalih sedam imalo je završenu srednju školu. Razlike između aktivnog korištenja germanizama ovisno o stupnju obrazovanja nisu postojale, a iste nisu zabilježene niti u drugom dijelu istraživanja, odnosno stupanj obrazovanja nije utjecao na razumijevanje germanizama. Rezultati su vidljivi u tablici 3.

Tablica 3. Rezultati korištenja i razumijevanja germanizama starije generacije ispitanika.

Ispitanik	Završen stupanj obrazovanja	Koristi germanizme	Razumije germanizme
1.	SSS	88%	100%
2.	SSS	94%	100%
3.	VSS	100%	100%
4.	SSS	84%	100%
5.	SSS	84%	97%

6.	VSS	88%	97%
7.	SSS	84%	97%
8.	SSS	97%	100%
9.	VSS	94%	100%
10.	SSS	84%	97%

8.3. Rasprava

Kao što je već navedeno, o leksičkim promjenama u gradu Zagrebu pisalo se vrlo oskudno. Stoga ne iznenađuje da je zapisa i istraživanja o učestalosti germanizama u zagrebačkom govoru relativno malo. Šojat (1998) uočava da je zagrebački govor bio u znatno većoj mjeri pod utjecajem njemačkog u 19. stoljeću, nego što se to moglo uočiti u 20. stoljeću, ali pri svome opisu starozagrebačke kajkavštine ne iznosi primjere germanizama niti kvantitativne rezultate korištenja ili poznavanja germanizama koje bismo mogli koristiti kao polaznu točku u daljnjim istraživanjima. Ako pogledamo *Agramer – rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru* koji sadrži preko 3000 germanizama, zaključujemo da su u govoru Zagrepčana bili česta pojava. Kvantitativni rezultati istraživanja germanizama u Zagrebu koje donosi Magner (1966) iznose da se u zagrebačkom leksiku sredine 20. stoljeća moglo se čuti približno 850 riječi njemačkog podrijetla koje su svakodnevno korištene. U daljnjim istraživanjima o germanizmima u zagrebačkom govoru uočava se trend njihovog smanjivanja. Šojat (1998) će primijetiti da od Magnerovih 850 germanizama, njih 33 ne može više čuti. Zaključak da se germanizmi u govoru Zagrepčana kontinuirano gube može se primijetiti i na ovom istraživanju, koje pokazuje da mlađa generacija od traženih 32 germanizma, prosječno koristi njih 16, a i razumijevanje germanizama je slabije nego kod starije populacije ispitanika. Razlozi za to su uobičajeni, a neke od njih iznosi Jutronić (1999) u svome radu koji je istraživao razumijevanje čakavskih riječi u Splitu. Te razloge možemo primijeniti i na razloge gubljenja zagrebačkih svojstvenih germanizama u njegovom govoru: obavezno školovanje te korištenje standardnog govora u institucijama, na internetu, radiju, te TV programi s njihovom jakom infiltracijom standardnog govora, mješavina ljudi koji žive u Zagrebu itd. Najrecentnije istraživanje germanizama u zagrebačkom govoru, koje provode Velički i suradnici (2009) zaključuje da se zagrebački govor zadnjih četrdesetak godina mijenja u smjeru štokavizacije, što rezultira sve manjoj uporabom leksema specifičnih za kajkavsko narječje. Uz to, sveprisutna je, osim

štokavizacije, standardizacija koja dolazi iz institucionaliziranog govora te miješanje stanovnika i veliko naseljavanje iz drugih krajeva. U svim navedenim istraživanjima zajedničke polazne točke koje možemo svrstati u glavne uzročnike malog korištenja germanizama su štokavizacija, standardizacija i doseljavanje stanovnika iz drugih krajeva.

U pregledu istraživanja zagrebačkog leksika, primjećuje da se njemačke posuđenice većinski povezuju sa „zagrebačkom kajkavštinom“. Ovdje možemo povući paralelu gubitka germanizama s nestajanjem „zagrebačke kajkavštine“ i učestale štokavizacije, odnosno možemo zaključiti da je sve manje korištenje germanizama i njihovo slabo razumijevanje rezultat štokavizacije zagrebačkog govora. Iako su svi ispitanici u provedenom istraživanju bili Zagrepčani, kao i njihovi roditelji, a kod mlađe generacije u Zagrebu je rođen barem jedna baka ili djed, štokavizacija se ne može odvojiti od svoje sveprisutnosti u govoru Zagreba. Šojat (1979) iznosi da specifičnost urbanog govora leži u prisutnosti standardnog govora u svim slojevima gradskog stanovništva, bez obzira na naobrazbu, zanimanje i starost. Primjećuje činjenicu da najstarije generacije autohtonih građana imaju tendenciju očuvanja nestandardnog urbanog govora s leksičkim oznakama koje mlađim skupinama ili drugim građanima mogu zvučati kao arhaizmi. Nestandardni urbani govor, smatra Šojat (1979) smatra se jezikom socijalnog prestiža u odnosu na standardni govor i dijalektalne govore koje možemo čuti. Ipak, razni navedeni čimbenici unose i promjene u taj govor. To je vidljivo i u provedenom istraživanju u ovome radu, koje dokazuje da je korištenje germanizama, leksema tipičnih za zagrebački govor, zastupljenije kod starije generacije, dok se kod mlađe generacije tijekom godina dogodila promjena koja je rezultirala miješanjem gradskog idioma s drugim idiomima i sveprisutnošću standardizacije. Ono što je zanimljivo jest da Šojat (1998) promjene u modernoj zagrebačkoj kajkavštini uočava ne samo kod mlađih i obrazovanih Zagrepčana, već svojevrsnu štokavizaciju na svim razinama, pa tako i na leksiku, uočava i kod starije, konzervativne generacije. Svi oni, tvrdi Šojat (1998) germanizme sve češće mijenjaju standardnim riječima ili posuđenicama drugog podrijetla, poput anglizama.

Uzmemo li u obzir rezultate istraživanja prema kojima je uporaba i razumijevanje germanizama manje zastupljeno što je manje članova obitelji rođenih u Zagrebu, zaključujemo da postoji velika važnost jezičnog utjecaja obitelji na leksik. Velički i suradnici (2009) tvrde da je prvi jezik koji se usvaja najčešće okolinski, onaj koji je u obitelji, te da će germanizmi biti usvojeni ako su prisutni u govoru okoline. Uzmemo li u obzir činjenicu da je sve manje djece

u Zagrebu čija su oba roditelja rođena u Zagrebu, a onih čiji su bake i djedovi Zagrepčani još manje, možemo zaključiti da će se trend sve manjeg korištenja i sustavnog zaboravljanja germanizama svojstvenih zagrebačkom govoru nastaviti i u budućnosti. Zanimljivo jest zaključiti da je istraživanje provedeno u ovom radu provedeno na ispitanicima koji su rođeni u Zagrebu i čiji su roditelji rođeni u Zagrebu. Pretpostavlja se da je jezična situacija kod ostalih srednjoškolaca znatno drukčija. Time možemo zaključiti da je korištenje germanizama kod ostalih srednjoškolaca vrlo vjerojatno znatno slabije od onoga kakvo je pokazalo ovo istraživanje, no to bi bilo zanimljivo istražiti u nekom budućem istraživanju.

8.4. Fonetske osobitosti govornih ostvarenja germanizama u zagrebačkom govoru

O prozodiji zagrebačkog govora u ovome radu bilo je riječi u poglavlju 6.3. *Prozodijska obilježja*. Svi citirani autori slažu se da je prozodijski sustav zagrebačkog govora nenormiran: naglasak se u riječi može nalaziti na bilo kojem mjestu, najčešće je bez kvantitativnih i kvalitativnih karakteristika, a Pletikos (2008) za njega kaže da je dinamički, udarni naglasak, poludugi ili tromi. Takav naglasak primjećuje se i u govornim ostvarenjima germanizama u provedenom istraživanju kod obje generacije ispitanika. Perceptivnom fonetskom analizom došlo se do zaključka da je kod obje generacije ispitanika naglasak isti tj. na istom slogu kod 24 germanizma u svim govornim ostvarenjima. Rezultati su prikazani u tablici 4. Treba napomenuti da neki od prikazanih germanizama nisu govorno ostvareni kod mlađe generacije ispitanika, što se može vidjeti u rezultatima istraživanja.

Tablica 4. Prikaz ujednačenog izgovora ostvarenih germanizama.

Njemačka riječ	Germanizam	Izgovor u 100% slučajeva
Schürzel	šircl	šircl
Leibchen	lajbek	lájbek
Schlapfen	šlapa	šlápa
Goiserer	gojzerica	gójzerica
Sicherheistnadel	ziherica	ziherica
Farbe	farba	fárba
Speck	špek	špék
Schmirlgelpapier	šmirglpapir	šmirglpapir
Schalter	šalter	šálter

Auspuff	auspuh	áuspuh
Haube	hauba	háuba
Sitz	sic	sic
Platz	plac	plác
Ringelspiel	ringišpil	ringišpil
Kartenspiel	špil	špil
Besteck	beštek	bešték
Spiegel	špigl	špigl
Stand	štant	štánt
Paradeiser	paradajz	paradájz
Karfiol	karfiol	karfiól
spritzen	špricati	špricati
Schotter	šoder	šóder
Eingemachtes	ajngemahtec	ájngemahtec
Esszeug	escajg	éscajg

U svim riječima iz tablice 4. ostvaruje se naglasak karakterističan zagrebačkom govoru.¹¹ Može se ustanoviti da u fonetskom ostvarivanju germanizama nema opreke po duljini u navedenim riječima, a duljina varira između jako kratkog naglaska, kratkog ili poludugog, što potvrđuje Kapovićevo opisivanje istog naglaska 2006. godine. Također, izgovor kod navedenih germanizama ne varira – oni su izgovoreni na ovaj način u 100% slučajeva.

8.4.1. Fonetske promjene u izgovoru germanizama kod ispitanika starije i mlađe generacije

Kod devet od trideset i tri germanizama koji su govorno ostvareni u provedenom istraživanju postoje varijacije u izgovoru i/ili mjestu naglaska, a rezultati perceptivne fonetske analize za njih prikazani su u tablici 5.¹²

Tablica 5. Varijacije izgovora i/ili mjesta naglaska u govornim ostvarenjima germanizama.

¹¹ Pisanje naglasaka zagrebačkog govora slijedi primjer koji iznose Magner (1966) i Kapović (2006), koji dinamički naglasak u zagrebačkom govoru bilježe na njegovom mjestu putem znaka '.

¹² Iznoseni postoci izračunati su prema broju ispitanika koji su govorno ostvarili germanizme.

Njemačka riječ	Germanizam	Izgovor - starija generacija ispitanika	Izgovor – mlada generacija ispitanika
Aufhänger	aufhenger	áfinger 43% áufinger 43% áufenger 14%	áufinger 100%
Knödel	knedl	knédl 50% knédla 40% knédlin 10%	knédl 10% knédla 90%
Schraubenzieher	šarafciger	šeráfçiger 10% šráfçiger 40% šeráfinciger 20% šeráfnciger 10% šráfnciger 20%	šeráfçiger 70% šarafçiger 30%
Mistchaufel	mišćافل	mišćافل 70% mišćافل 10% mišćافلin 10% mišافل 10%	mišćافل 40% mišćافل 20% mišćافلin 20% mišافل 20%
Spachtel	špahtla	špáhtl 60% špáhtla 40%	špáhtla 100%
Leiter	lojtre	lójtre 80% lójtra 20%	lójtre 100%
Scheibe	šoferšajba	šóferšajba 89% šoferšajba 11%	šóferšajba 43% šájba 57%
Grünzeug	grincajg	grincajg 70% grincek 30%	grincajg 50% grincek 50%
Butter	putar	pútar 63% púter 37%	pútar 100%

Gubljenje glasa h

Prema Agrameru – rječniku njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru, njemačka riječ *Aufhänger* u zagrebački govor prilagodila se u obliku *aufhenger*. Možemo primijetiti kako niti jedan ispitanik tu riječ ne izgovara ostvarivanjem glasa /h/.

Realizacija diftonga /au/

Pri izgovaranju germanizma *aufhenger*, jedna od varijacija je je i oblik *afinger*, pri kojemu se izostavlja vokal /u/. Kod starije skupine ispitanika, njih 43% pojednostavljuje diftong /au/, koji je netipičan za hrvatski standardni jezik.

Realizacija vokala e/a u i/e/a

Najviše alternacija u izgovoru zagrebačkih germanizama primjećuje se pri ostvarivanju vokala /e/ i /a/, koji se često mijenjaju ili dodaju pri izgovoru. Germanizam *šarafciger* u 100% slučajeva izgovoren je bez vokala /a/ u prvom slogu, koji se ne ostvaruje ili mijenja vokalom /e/. Isto se primjećuje kod germanizma *aufhenger*, kod kojega se vokal /e/ iz predzadnjeg sloga u većini slučajeva mijenja vokalom /i/. Još jedna alternacija vokala pri izgovoru germanizama primjećuje se kod riječi *putar*, u kojoj se vokal /a/ često zamjenjuje vokalom /e/.

Zanimljivo je primijetiti ovu alternaciju i kod germanizma *lojtre* koji se kod starije generacije ispitanika katkada izgovara kao *lojtra*. Ovakvom promjenom izgovora mijenja se broj ove imenice iz množine u jedninu. Pogledamo li njemačku riječ *Leiter*, vidimo kako je ona u tom jeziku muškoga roda jednine. Kada se taj germanizam izgovara kao *lojtre*, u hrvatskom je ženskoga roda množine, dok pri izgovoru *lojtra*, ta riječ mijenja broj. Rod te riječi u hrvatskom jeziku u oba je slučaja različit od onoga koji ta riječ ima u njemačkom. Ovdje možemo napraviti analogiju s hrvatskom istoznačnicom *ljestve*, koja je ženskoga roda množine. Potencijalno je izgovor te riječi u obliku *lojtre* vezan upravo uz tu analogiju, ali to ne možemo ustvrditi sa sigurnošću. Otvorena je mogućnost da se radi o proizvoljnoj realizaciji njemačkog -er u hrvatski -a ili -e.

Realizacija slogotvornog /l/

Slogotvorno /l/ javlja se na krajevima riječi kod germanizama *špahtl*, *knedl* i *mišcafl*. Često se na kraju riječi *špahtl* i *knedl* dodaje vokal /a/ kako bi se izbjeglo slogotvorno /l/, pa se te riječi izgovaraju kao *knedla* ili *špahtla* te se mijenja rod imenice iz muškog u ženski. Osim

vokala -a, na kraju riječi katkad se izgovara i -in, pa tako možemo čuti i oblike *knedlin* ili *mišćaflin*.

Dodavanje glasova

Osim spomenutih dodavanja glasova -a i -in kako bi se izbjeglo slogotvorno /l/, primjećuje se i često dodavanje interfiksa -n- i -in- u germanizmu *šarafciger*. Tako se mogu uočiti govorna ostvarenja te riječi u obliku *šerafinciger* te *šerafnciger*.

Realizacija konsonantskih skupina

U zagrebačkom germanizmu *mišćafl*, jedna od varijanti izgovora jest i ona pri kojoj se ne realizira konsonantski skup /šč/, pa ju tako tu riječ u obliku *mišafl* izgovara 10% ispitanika starije generacije te 20% ispitanika mlađe generacije. Primjećuje se još jedno pojednostavljivanje suglasničke skupine kod germanizma *grincajg*, koji se često izgovara kao *grincek*.

Pojednostavljivanje riječi

Zanimljivo je primijetiti kako postoji pojednostavljivanje riječi *šoferšajba* u riječ *šajba*, pri čemu cijela nova riječ preuzima značenje. Valja naglasiti kako je u istraživanju dr. sc. Velimira Piškoreca prihvaćen germanizam *šoferšajba*, dok je u rječniku *Agramer* taj pojam upisan samo u obliku *šajba*. Gledamo li etimologiju same riječi, možemo pretpostaviti kako je njemačka riječ *Chauffeur* u taj jezik došla iz francuskog prema fr. *chauffeur*, prvotnog značenja ložać¹³, a kasnije vozač. Preko njemačkog se ustalila i u hrvatskom, a kasnije se taj germanizam u zagrebački prihvatio kao kombinacija tih dviju riječi. U provedenom istraživanju pokazano je kako je kod mlađe generacije veći postotak oni koji tu riječ pojednostavljuju, točnije 47% ispitanika.

Mjesto naglaska

Kod tri od devet navedenih riječi kod kojih dolazi do alternacija u izgovoru primjećuju se i alternacije u mjestu naglaska. Prvi takav germanizam jest *šarafciger* kod kojega se naglasak može nalaziti na prvom slogu kada se izgovara *šrafnciger* ili pak na drugom pri alternaciji te riječi u njenim ostalim oblicima (npr. *šerafnciger*). Uz to, mlađa generacija ispitanika naglasak

¹³ Šofer. HJP. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1dlWhA%253D (Posljednji pristup: 11.09.2022.

u toj riječi ostvaruje na predzadnjem slogu (*šarafciger*) u 30% slučajeva. Pri izgovoru riječi *šoferšajba*, naglasak se u većini slučajeva pojavljuje na prvom slogu (*šofèršajba*), ali moguće je čuti tu riječ s ostvarivanjem naglaska i na drugom slogu (*šofèršajba*). Pri izgovoru riječi *mišćafl*, naglasak se većinom pojavljuje ili na prvom slogu (*mišćafl*), ali postoji i alternacija u kojoj naglasak prelazi na predzadnji slog i to u obliku *mišćafl* ili *mišćaflin*

Iz rezultata je vidljivo da postoje različite alternacije u izgovoru ostvarenih germanizama. Ono što je postojano je upravo karakterističan dinamički naglasak koji se javlja u svim navedenim riječima, ali njegovo mjesto varira. Zanimljivo je primijetiti da germanizam *aufhenger* ni jedan ispitanik ne izgovara s glasom /h/ već se on gubi, a čak je i najmanji postotak starijih ispitanika koji tu riječ izgovara samo s ispadanjem tog glasa. Češće se od samostalnog ispadanja glasa /h/ zamjenjuje glas /e/ s /i/, ili pak ispada i glas /u/. Isto se primjećuje i kod germanizma *šarafciger*, koji tako izgovara 30% ispitanika mlađe generacije, dok ni jedan ispitanik starije generacije taj germanizam ne ostvaruje s glasom /a/ u prvom slogu. Također ta riječ ima najviše alternacija u izgovoru, njih čak šest. Možemo primijetiti i da 30% ispitanika mlađe generacije taj germanizam izgovara s naglaskom na predzadnjem slogu, u obliku *šarafciger*. Zanimljive su i alternacije izgovora koje se primjećuju u riječima koje završavaju na suglasničke skupove -fl i -dl -tl i -jg, u riječima *mišćafl*, *knedl*, *špahtl(a)* i *grincajg*. Dok riječ *mišćafl* obje generacije u većem postotku ostvaruju sa suglasničkim skupom -fl na kraju, mlađa generacija u riječi *knedl* nakon suglasničkog skupa -dl dodaje vokal /a/ u 90% slučajeva te ju izgovara *knedla*. Germanizam *grincajg* starija generacija mijenja s *grincek* u 30% slučajeva, dok će mlađa tu riječ izgovoriti tako u 50% slučajeva. Imenicu *lojtre* 30% ispitanika starije generacije ostvaruje kao *lojtra*, a u riječi putar glas /a/ mijenjaju s glasom /e/ u 37% slučajeva.

Iz svega navedenog možemo primijetiti da nema pravila u fonetskom ostvarivanju germanizama u zagrebačkom govoru te su njemačke posuđenice u njemu pune alternacija. Ako promatramo naglasak fonetski ostvarenih germanizama u provedenom istraživanju u ovome radu, možemo zaključiti da je on tipično zagrebački kako je opisano u mnogim prijašnjim radovima, iako treba naglasiti da u Zagrebu sigurno postoje i govornici koji bi ove germanizme izgovorili s naglascima svojstvenim hrvatskom standardu. Njegovo mjesto varira i može se nalaziti na bilo kojem slogu. Izgovorne varijante germanizama zabilježene su u devet slučajeva, iako se pretpostavlja da bi veći broj ispitanika u istraživanju i veći broj germanizama pokazao znatno više alternacija.

9. Učenje jezičnog posuđivanja u školama

Jezično posuđivanje kao nastavna jedinica u školstvu nije zahtjevna te je jasno i kratko obrađivana. Prema Težak (1996), jezično posuđivanje u obrazovanju pripada području leksikologije. On smatra da se leksikologija u osnovnoj školi ne treba izučavati sustavno te da je temeljni cilj na tom stupnju obrazovanja upoznavanje s leksikološkim sadržajima. U gimnazijama predlaže sustavno učenje leksikologije, u koju uvrštava stilsku vrijednost riječi, pod koju spadaju: novotvorenice, historizmi, žargonizmi, frazemi, tuđice itd. Podučavanje jezičnog posuđivanja na nastavi trebalo bi temeljiti na stvarnom jezičnom iskustvu učenika, odnosno na njihovom pasivnom ili aktivnom predznanju te cjeline. Predznanje bi se trebalo aktivirati, nadograđivati i povezivati, a uvježbavanjem i primjenom omogućiti usvajanje novog sadržaja. Prema *Nastavnom planu i programu za osnovne škole*¹⁴, s gradivom jezičnog posuđivanja učenici se prvi puta susreću u osmom razredu osnovne škole. Uče osnovnu terminologiju, vrste posuđivanja, vrste posuđenica i vrste prilagodbe posuđenica. Za to je predviđen jedan školski sat. U srednjoj školi, prema *Nastavnom planu i programu za gimnazije*¹⁵, jezično posuđivanje obrađuje se u četvrtom razredu. Obrađuju se jezično posuđivanje, prilagodba posuđenica i vrste posuđenica, a njima je pridodana i leksička norma kao zasebna jedinica. Za jezično posuđivanje u gimnazijama predviđena su dva do četiri nastavna sata, ovisno o udžbeniku koji se koristi i načinu na koji se prema udžbeniku koncipiraju nastavne teme unutar tog poglavlja. U četvrtom razredu nadograđuje se i proširuje već stečeno znanje iz osmog razreda, što se jasno može vidjeti usporedbom obrazovnih ishoda i njihovom razradom propisanom Kurikulumom za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije. U tablici 6. daje se pregled odgojno obrazovnih ishoda i njihove razrade u 8. razredu osnovne škole, a u tablici 7. isto je prikazano za 4. razred gimnazije.

Tablica 6. Obrada jezičnog posuđivanja na satu hrvatskoga jezika u 8. razredu osnovne škole prema Kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije.

A. Hrvatski jezik i komunikacija		
odgojno-obrazovni ishod	razrada ishoda	odgojno-obrazovni ishod na razini

¹⁴ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_09_102_2319.html (Posljednji pristup: 07.06.2022.)

¹⁵ http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/hrvatski.pdf (Posljednji pristup 07.06.2022.)

		usvojenosti »dobar« na kraju razreda
OŠ HJ A.8.6. Učenik uspoređuje različite odnose među riječima te objašnjava njihovo značenje u različitim kontekstima.	<ul style="list-style-type: none"> – objašnjava značenja riječi i njihovu ulogu u rečenici radi razumijevanja i stvaranja tekstova – prepoznaje različite uloge istoznačnih i suprotnih riječi u kontekstu – objašnjava česte frazeme i funkcionalno ih uklapa u vlastiti govor – prepoznaje pleonazme kao suvišne riječi u govoru i pismu – uočava posuđenice i riječi iz stranih jezika – objašnjava značenje i svrhu neologizama – služi se hrvatskim jezičnim savjetnicima u tiskanome i digitalnome obliku (npr. posjećuje mrežne stranice jezičnoga sadržaja: savjetnik.ihjj.hr; bolje.hr, struna.ihjj.hr, rjecnik.neologizam.ffzg.unizg.hr i sl.) 	– objašnjava značenje riječi s obzirom na kontekst
Sadržaji za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda: – frazemi, pleonazmi, neologizmi, sinonimi, antonimi, posuđenice.		
Preporuke za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda predmetnoga područja Hrvatski jezik i komunikacija: Jezičnim znanjima i jezičnim vještinama poučava se u konkretnim komunikacijskim situacijama da bi se stekla sposobnost djelovanja u stvarnome komunikacijskom okružju. Na temelju stečenoga znanja o jeziku razvija se uporabna funkcija jezika.		
Jezični savjetnici: npr. posjećuje mrežne stranice jezičnoga sadržaja: savjetnik.ihjj.hr; bolje.hr, struna.ihjj.hr, rjecnik.neologizam.ffzg.unizg.hr i sl.		

Tablica 7. Obrada jezičnog posuđivanja na satu hrvatskoga jezika u 4. razredu gimnazije prema Kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije.

A. Hrvatski jezik i komunikacija		
odgojno-obrazovni ishod	razrada ishoda	odgojno-obrazovni ishodi na razini usvojenosti »dobar« na kraju razreda

<p>SŠ HJ A.4.6.</p> <p>Učenik razlikuje lekseme ograničene uporabe u leksiku hrvatskoga standardnog jezika i pravilno ih primjenjuje.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – razlikuje vrste vlastitih imena – prepoznaje frazeme kao dio leksika – objašnjava proces leksičkoga posuđivanja – tumači vrste leksičkoga posuđivanja – prepoznaje vrste posuđenica i njihov položaj u hrvatskome standardnom jeziku prema leksičkoj normi – služi se rječnicima ograničenoga leksičkog sloja pri razvijanju rječnika i jezične kulture 	<ul style="list-style-type: none"> – izdvaja lekseme ograničene uporabe i pravilno ih primjenjuje u zadanome kontekstu
<p>Sadržaji za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda:</p> <p>Preporučeni rječnici: rječnik žargona, rječnik stranih riječi, razlikovni rječnik, usporedni rječnik, enciklopedijski rječnik, frazeološki rječnik, rječnik vlastitih imena i prezimena</p>		
<p>Preporuke za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda:</p> <p>Usvajanje je leksičkih znanja na metajezičnoj razini u gimnazijama usmjereno razvoju komunikacijske jezične kompetencije i svijesti o hrvatskome jeziku.</p>		

Uočava se produblјivanje i širenje obaveznih nastavnih sadržaja u gimnazijskom obrazovanju, a i razrada ishoda je detaljnija. Čubrić i suradnici (2005) u *Priručnik za nastavnike uz udžbenik hrvatskog jezika od 1. do 4. razreda gimnazije* u nastavnim jedinicama leksičkog posuđivanja i prilagodbi posuđenica detaljno iznose obrazovne zadaće. Prema njima, to su upoznavanje s leksičkim posuđivanjem i pojmovima: kontaktna lingvistika, posuđenice, jezik primalac, jezik davatelj, nazivi posuđenica iz drugih jezika, internacionalizmi, egzotizmi, eponimi, strane riječi, prevedenice, usvojenice i tuđice; kao i vrste prilagodbe posuđenica u hrvatskom jeziku. Od gimnazijskog programa potrebno je razlikovati obrađivanje jezičnog posuđivanja na nastavi u srednjim strukovnim školama, koje znatno ovisi o godinama trajanja srednjoškolskoga obrazovanja i strukovnom usmjerenju. U strukovnim školama toj nastavnoj cjelini pridaje se manje pažnje i vremena, ali naglasak bi trebalo staviti na podučavanje posuđenica svojstvenih strukama. Težak (1996) tako predlaže da se budućeg automehaničara treba upoznati s tuđicama poput *kuplung*, *getriba*, *felga* i sl., ali naglašava da prednost treba dati izvornim hrvatskim ekvivalentima tih riječi: kvačilo, prijenosnik motora i naplatak. Osim u predviđenim nastavnim jedinicama, jezično posuđivanje i posuđenice još mogu susresti na nastavi hrvatskog jezika u temi *razgovorni stil* kada se na nastavi obrađuju funkcionalni stilovi i funkcionalna raslojenost jezika. Ipak, tamo se posuđivanje tek spomene, odnosno učenicima se samo usmjeri pažnja na njegovo postojanje.

U nastavku slijedi analiza pristupa obradi jezičnog posuđivanja na nastavi hrvatskog jezika u osnovnim školama i gimnazijama kao i prijedlog obrade nastavne teme na nastavi. Osim toga, za potrebe rada osmišljen je i nastavni sat i vježbe vezane uz germanizme, koji bi se mogli implementirati u nastavu hrvatskog jezika.

9.1. Analiza obrade jezičnog posuđivanja u udžbenicima hrvatskog jezika

Prema *Zakonu o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu*¹⁶, „udžbenik je obvezni obrazovni materijal u svim predmetima koji služi kao cjelovit izvor za ostvarivanje svih odgojno-obrazovnih ishoda utvrđenih predmetnim kurikulumom, kao i očekivanja međupredmetnih tema za pojedini razred i predmet“. Težak (1996:159) iznosi da je udžbenik prvenstveno „knjiga za učenika“, te tvrdi da mora sadržavati didaktički osmišljene i usustavljene tekstove. Udžbenici su u školama najpoznatiji izvori znanja i materijal po kojemu se uči te omogućuju sustavan pregled gradiva, ali nipošto ne smiju biti jedini izvori. Uz njega se u školama koriste i radne bilježnice, zbirke zadataka, radni listići i drugi materijali koji nadopunjuju gradivo. Svaki udžbenik mora proći kroz postupak odobravanja koji je propisan *Zakonom o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu*¹⁷, a mora biti usklađen s *Nastavnim planom i programom i Udžbeničkim standardom*¹⁸. Nakon što povjerenstvo¹⁹ odluči o usklađenosti udžbenika, ako je odluka pozitivna, on se uvrštava u *Katalog obveznih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za osnovnu školu, gimnazije i srednje strukovne škole*²⁰ koji sadrži popis svih odobrenih udžbenika. Nastavnici kasnije prema katalogu mogu izabrati koji udžbenik žele koristiti u nastavi.

U nastavku rada slijedi analiza nastavnog sadržaja i pristupa jezičnom posuđivanju u udžbenicima hrvatskog jezika za osnovne škole i gimnazije. Za analizu je korišten jedan udžbenik za osmi razred osnovne škole koji se koristio u nastavi za vrijeme njegove analize u ovome radu i dva udžbenika za četvrti razred gimnazije, od kojih je jedan integrirani kako bi se

¹⁶ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2288.html (Posljednji pristup: 06.06.2022.)

¹⁷ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_03_27_644.html (Pristupljeno: 06.06.2022.)

¹⁸ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2013_05_65_1291.html (Pristupljeno: 06.06.2022.)

¹⁹ Prema Zakonu o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu iz 2018., stručna povjerenstva imenuje ministar, a njihov sastav je tajan.

²⁰ U daljnjem tekstu *Katalog*

ustanovilo postoji li razlika u pristupu obrade nastavnog sadržaja. Svi udžbenici odobreni su prema *Katalogu 2021./2022.*

Udžbenici odabrani za analizu bili su:

1. Miloloža, S., Randić Đorđević, I., Šimunović Nakić L., Bosak, S. i Petrović, B. (2021). Hrvatske jezične niti 8, udžbenik iz hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole. Zagreb: Alfa
2. Dujmović-Markusi, D. i Pavić-Pezer, T. (2014). Fon-Fon 4, udžbenik hrvatskoga jezika za prvi razred gimnazije. Zagreb: Profil
3. Sedarević, K., Čubrić, M., Gligorić, I. M., Medić, I. (2021). Hrvatski jezik i književnost 4, integrirani udžbenik hrvatskog jezika za četvrti razred gimnazije. Zagreb: Školska knjiga

Za usvajanje gradiva hrvatskog jezika izuzetno je važna motivacija učenika. Prema Pavličević- Franić i sur. (2011), učenici prema učenju hrvatskog jezika pokazuju slabu motivaciju, a često navode da je sadržaj nerazumljiv, dosadan i težak. Uz to, navode da učitelji sadržaj ne objašnjavaju polako i sustavno, već se kroz sadržaj prolazi prebrzo. U motivaciji učenika za nastavni sadržaj u udžbenicima u osnovnim školama često nalazimo uvodni tekst kojemu je svrha zaintrigirati učenike za sadržaj. Takvim se načinom pokušava zainteresirati učenike za temu jezičnog posuđivanja i u udžbeniku „Hrvatske jezične niti 8“. Na početku cjeline nalazimo primjereni tekst *Genij koji je zadužio generacije*. U tekstu nalazimo veliki broj posuđenica poput: *online*, *čelendž*, *komšinica*, *mobitel* itd. Time se djeci pokušava skrenuti pažnja na postojanje riječi koje su grafijski i fonetski različite od hrvatskog standardnog jezika. U tekstu koriste i kajkavizme poput sintagme *praf za praf* i riječ *kaj*, da bi se ukazalo da posuđivanje riječi nije nužno iz različitog jezika već da se ono i odvija unutar jednog jezika putem različitih dijalekta. To je kasnije obrazloženo u kratkom objašnjenju na početku cjeline. Ono što se može primijetiti jest da u ovom udžbeniku nedostaje vizualnih pomagala – osim velike količine teksta udžbenik ne koristi nikakve druge materijale. Nakon uvodnog teksta, u udžbeniku se skreće pozornost na neke od posuđenica da bi učenici razvili svijest o jezičnom posuđivanju. Prikazana je tablica u kojoj možemo vidjeti vrste posuđenica s obzirom na jezik iz kojeg dolaze, kao i primjere. Svi primjeri koji se nude mogu se naći u već spomenutom tekstu. Tako se posuđenice u udžbeniku dijele na: anglizme, germanizme, srbizme, turcizme, latinizme,

hungarizme i talijanizme. Iznosi se definicija jezičnog posuđivanja – „preuzimanje riječi iz stranog jezika“ (Miloloža i sur., 2021:24) i objašnjava se da su posuđenice „riječi posuđene iz stranog jezika“ (isto) te što je jezik davatelj i jezik primatelj. Na primjeru riječi *mobitel* ukratko je i nespretno objašnjen razlog jezičnog posuđivanja, koji je prema knjizi „potreba za riječju koja bi opisala značenje novog predmeta ili pojma za koje još nema riječi u domaćem jezičnom sustavu“. Autori nastavljaju da se riječ *mobitel* koristi zadnjih tridesetak godina, jer budući da on nije postojao, nije bilo potrebe za njegovim imenovanjem. Autori također prilično nespretno iznose razliku između *mobitela* i mobilnog telefona, za koji kažu da je prevedenica (engl. *mobile phone*), ali spominjući razgovorni stil, što učenike potencijalno zbunjuje.

Učenicima se skreće pažnja i na uporabu izvornih hrvatskih riječi i izraza umjesto posuđenica i da bismo trebali ustrajati na izvornim hrvatskim riječima i izrazima. Time se daje uvid u jezični purizam i tendenciju stvaranja hrvatskih ekvivalenata za posuđenice. Prema ovome udžbeniku, jezičnom purizmu pridaje se mnogo pažnje pri poučavanju cjeline o jezičnom posuđivanju. Učenike se upućuje na internet stranicu bolje.hr²¹, odnosno *Bolje je hrvatski!*, koja predlaže hrvatske zamjene za strane riječi i tuđice koje su neprilagođene ušle u uporabu u hrvatskome jeziku, za što možemo reći da služi kao dobar dodatni materijal. Smatramo da bi bilo dobro s učenicima na satu zajedno proći neke od primjera predloženih riječi na spomenutoj Internet stranici i čuti njihovo mišljenje o predloženim riječima. Sadržaj se nastavlja naglašavanjem velikog broja anglicizama u hrvatskom jeziku koje je prema autorima neopravdano. Time se učenicima želi skrenuti dodatna pažnja na važnost očuvanja hrvatskog standarda i težnja stvaranju hrvatskih riječi za nove pojmove koje treba imenovati i koji se trebaju uvrstiti u vokabular hrvatskog standarda.

Cjelina završava podjelom posuđenica za koju se može reći da nije dovoljno jasna. Naime, autori dijele tuđice na usvojenice, prilagođenice, prevedenice i prave tuđice putem stilizirane tablice, a važno je napomenuti da su tuđice također i prevedenice, odnosno, trebalo bi i njih uvrstiti u podjelu. Na kraju cjeline navode da „posuđenice obuhvaćaju prave tuđice, prevedenice, prilagođenice i usvojenice“. Tuđice se ne spominju, što se razlikuje od prvotne tablice. Autori navode da je uporaba posuđenica opravdana za „nazive pojedinih struka“, odnosno termine (fotosinteza, generator), usvojenice (npr. frizura) i međunarodnice

²¹ <https://bolje.hr/> (Posljednji pristup 08.06.2022.)

(internacionalizme), koje ne svrstavaju u niti jednu podjelu već ovu skupinu odvajaju iz podjele, što se može učenicima činiti nejasnim i zbunjujućim. Zanimljivo je primijetiti da autori ostaju vjerni inzistiranju na korištenju hrvatskih ekvivalenata za posuđenice te da čak internacionalizme nazivaju novim terminom međunarodnicama, što ne rade autori ni jednog udžbenika za četvrti razred gimnazije.

Može se zaključiti da bi u ovome udžbeniku neke dijelove trebalo usavršiti i bolje objasniti. Primjećuje se pri proučavanju cjeline jezičnog posuđivanja da u udžbeniku, osim pokojeg napisanog pitanja, ne postoje zadaci u kojima bi učenici aktivno mogli sudjelovati u nastavi. Prema tome, zaključujemo da je ova cjelina predviđena za obradu *ex cathedra*, odnosno bez značajne angažiranosti učenika. Također, učenicima bi se mogla skrenuti pažnja na posuđenice koje se koriste u njihovoj sredini i njihova uloga u govoru i jeziku, a smanjiti pažnja koja je pridana jezičnom purizmu, koji je obrađen na dvije stranice udžbenika.

Analizom dvaju udžbenika za 4. razred gimnazije, *Fon-Fon 4* i *Hrvatski jezik i književnost 4*, uočavaju se dosljednosti i sličnosti u obradi nastavne cjeline jezičnog posuđivanja, iako je raspored cjelina unutar udžbenika različit. Primjećuje se, ipak, da se u *Fon-Fon 4* tema jezičnoga posuđivanja produbljuje, te se zasebno obrađuje leksička norma u kojoj se nude jezični savjeti i pravila pisanja posuđenica u hrvatskom standardnom jeziku. Na kraju cjeline postoji i dodatni sadržaj za 5+, unutar kojega se u zasebnim poglavljima obrađuju ulazak posuđenica u hrvatski jezik te eponimi kao vrsta posuđenica. Nadalje, na dvije strane nalazi se i podsjetnik u kojemu su vizualno usustavljeni najvažniji sadržaji teme.

Oba udžbenika započinju tekstovima u kojima se govori o kontaktu s drugim kulturama i o jezičnim kontaktima koji dovode do jezičnog posuđivanja. Objašnjavaju jezično posuđivanje, zašto do njega dolazi, te koja se znanost bavi proučavanjem međujezičnih kontakata. Oba udžbenika navode sociolingvistiku, dok u udžbeniku *Hrvatski jezik i književnost 4* iznose i kontaktnu lingvistiku kao posebnu granu. Svaki udžbenik nudi i definiciju posuđenica, pa tako u *Fon-Fon 4* nalazimo da su posuđenice „riječi stranog podrijetla koje su više ili manje prilagođene jezičnom sustavu u kojem se nalaze“, dok *Hrvatski jezik i književnost 4* posuđenice opisuje kao svaku jedinicu preuzetu iz drugog jezika u materinski jezik. Objašnjavaju što je jezik davatelj, jezik primatelj i jezik posrednik te iznose unutarjezične i izvanjezične razloge leksičkog posuđivanja. Primjećuje se da *Hrvatski jezik i književnost 4* toj temi pridaje više

pažnje, pa ju tako produbljuje s primjerima, opisima i pojašnjenjima, ali kada govorimo o vizualnim pomagalima *Fon-Fon 4* nudi kreativnije rješenje putem grafičkih prikaza i dijagrama za analizu. Nastavljaju s vrstama posuđivanja koje objašnjavaju na vrlo sličan način s primjerima. Za primjer kružnog posuđivanja oba udžbenika navode hrvatski leksem kravata, za koju kažu da je leksem koji smo mi preuzeli iz francuskog jezika, a u francuski je ušla prema leksemu Hrvat. Ovakav primjer učenicima može biti zanimljiv te olakšati pamćenje i razumijevanje sadržaja. Kada je riječ o vrstama posuđenica, jasniju podjelu i definiranje nudi *Fon-Fon 4*. Na početku udžbenik iznosi tablicu u kojoj prikazuje vrste posuđenica s obzirom na jezik iz kojega dolaze, u kojoj možemo pronaći razne primjere leksema. Zatim posuđenice dijeli i objašnjava s obzirom na stupanj prilagodbe hrvatskom jeziku, redom: usvojenice, tuđice, prevedenice i značenjske posuđenice, a osvrće se i na posebnu skupinu stranih riječi. Uz ove dvije podjele, u udžbeniku se jasno objašnjava podjela posuđenica s obzirom na izraz, pa ih se tako svrstava u internacionalizme, egzotizme i eponime. Pristup toj podjeli na početku od učenika traži da sami zaključuju u tri zadatka. Prvi zadatak traži da u nizu riječi izdvoje one koje su slične u svim jezicima, pa tako pronalazimo internacionalizme poput: *valcer*, *cenzura*, *demokracija*. U drugom zadatku od učenika se traži da uz pojedine zemlje zapišu nešto što za njih smatraju tipičnim (npr. Grčka – *metaksa* (piće) ili Španjolska – *paelja*), da bi mogli zaključiti što su egzotizmi. Posljednji zadatak od učenika traže da razmisle što je zajedničko riječima *petrarkizam*, *levisice*, *šovinizam* itd. Time učenici sami dolaze do zaključka što su eponimi. Udžbenik *Hrvatski jezik i književnost 4* navodi sve ove vrste posuđenica, ali ih ne razlikuje po podjelama kao što je to sustavno razrađeno u udžbeniku *Fon-Fon 4*. Kao posljednja jedinica leksičkog posuđivanja koju obrađuju oba udžbenika dolazi prilagodba posuđenica. Iznose četiri vrste prilagodbi: grafijsku ili pravopisnu, fonološku, morfološku i značenjsku (*Fon-Fon 4* naziva ih prilagodbe na grafijskoj, fonološkoj, morfološkoj i značenjskoj razini) te ih jasno objašnjavaju i nude razne primjere. Primjećuje se da *Fon-Fon 4* nudi sustavnije i jasnije objašnjene prilagodbe te upućuje učenike na promišljanje putem manjih zadataka, iako bi ih moglo biti i više. Kada se govori o fonološkoj prilagodbi, oba udžbenika jasno govore o zamjeni stranih fonema onima koje sadrži hrvatski jezik te objašnjavaju prilagodbu primjerima, ali niti jedan ne objašnjava način na koji se posuđenice prilagođavaju naglasnom sustavu jezika primatelja. Naglasna prilagodba posuđenica u udžbeniku za četvrti razred srednje škole *Fon-Fon 4* objašnjena je jednim kratkim primjerom: „u francuskom jeziku naglašen je zadnji slog, a u hrvatskome standardom jeziku naglasak ne može biti na zadnjem slogu, pa se posuđenica prilagođuje našem naglasnom sustavu (fr. *bistrò*, hrv. *bìstrō*)“ (*Fon-Fon 4*, 2104:65). Može se

zaključiti da se u obrazovanju ne pridaje velika pažnja naglašavanju posuđenica, što ne iznenađuje obzirom na činjenicu da je prozodija u odnosu na ostale dijelove gradiva nastave hrvatskoga jezika smatra kao težak nastavni problem (Težak, 1996). Prema istraživanju koje je provela Glušac (2016), naglasak posuđenica u prvom razredu gimnazije objašnjava svega 48,43% gimnazijskih profesora. Stoga ne iznenađuje da se profesori naglašavanju posuđenica ne vraćaju ni u četvrtom razredu.

Može se zaključiti da su oba udžbenika jasna i detaljna, ali ipak Fon–Fon 4 nudi opsežniju, detaljniju i zahvalniju obradu posuđenica i jezičnog posuđivanja. Sadrži više primjera, i teorije, a definicije su jasne te uz sebe vežu zadatke češće nego u drugom udžbeniku. Također, od učenika se traži da sami zaključuju, što znatno olakšava razumijevanje i usvajanje ovog gradiva.

9.2. Prijedlog nastavnih sati i implementacija germanizama u obradi jezičnog posuđivanja

Nastavni sat 1.

Odgojno-obrazovni cilj nastavne jedinice:

Upoznavanje s jezičnim posuđivanjem kroz terminologiju. Usvajanje termina kontaktna lingvistika, sociolingvistika, posuđenica, jezik davatelj, jezik primatelj, jezik posrednik. Usvajanje razloga jezičnog posuđivanja i vrsta jezičnog posuđivanja te pojma jezični purizam. Uvodom u terminologiju će se učenike pripremiti na daljnje usvajanje gradiva o vrstama posuđenica, a kasnije i prepoznavanje vrsta riječi i razumijevanje njihove pozicije u jezičnom sustavu.

Ishodi učenja:

Učenik će biti sposoban objasniti pojmove kontaktna lingvistika, posuđenica i jezično posuđivanje. Objasnjavat će i razumjeti pojmove izravno, kružno i posredno posuđivanje kao i ulogu jezika davatelja, primatelja i posrednika u procesu jezičnog posuđivanja. Povezivat će jezično posuđivanje s povijesnim zbivanjima. Razvijat će svijest o uporabi posuđenica i tuđica u hrvatskom jeziku te moći definirati pojam jezični purizam.

Etape nastavnog sata:

- Uvodni dio (10 minuta): heurističko²²-motivacijski razgovor i čitanje uvodnog teksta najava teme.
- Središnji dio (20 minuta): definiranje jezičnog posuđivanja, posuđenice, sociolingvistike i kontaktne lingvistike; definiranje jezika davatelja, jezika primatelja i jezika posrednika; definiranje vrsta posuđivanja i jezičnog purizma
- Završni dio (15 minuta): uvođenje u temu vrsta posuđenica putem zadatka, ponavljanje

Oblici rada: frontalni rad, skupni rad.

Metode učenja: frontalni rad, usmeno izlaganje (poučavanje), izlaganje primjera.

Prijedlog tijeka nastavnog sata:

Uvodni dio (10 minuta): U uvodnom dijelu učenike se kroz razgovor i uvodni tekst navodi na razmišljanje o međusobnim utjecajima različitih kultura. Razgovorom se dolazi se do zaključka da se utjecaji odvijaju na jezičnoj razini. Izdvaja se nekoliko riječi (*šećer, šlapa, lockdown*) te se propitkuje zašto i kada su te riječi došle u hrvatski jezik.

Središnji dio (20 minuta): Nastavno na uvodni razgovor i zadatak, objašnjava se važnost povijesti i globalnih prilika na jezične kontakte u hrvatskom. Definira se jezično posuđivanje kao „svako preuzimanje neke riječi iz drugog jezika“ (Dujmović Markusi, 2014:60), kako do njega dolazi i što se događa s riječi kada ulazi u drugi jezik, kao i pojmovi posuđenica, sociolingvistika i kontaktna lingvistika. Učenicima se daje zadatak da razmisle odakle i kako su u hrvatski jezik došle riječi *koala* i *šalter*. Time se razmišljanjem navode na zaključivanje o razlozima posuđivanja koji se potom objašnjavaju i definiraju kao unutarjezični i izvanjezični. Definiraju se pojmovi jezik davatelj, jezik primatelj i jezik posrednik, koji su važni za usvajanje sadržaja koji slijedi. Nastavni sat nastavlja se objašnjavanjem vrsta posuđivanja: izravno, posredno i kružno. Važno je da učenici znaju razlikovati vrste posuđivanja, stoga se na ploču ispisuju sljedeći primjeri da bi vizualno pomogli u usvajanju sadržaja:

²² Heuristički razgovor, prema Težak (1996), razgovor je u kojem nastavnik postavlja pitanja kojima učenika postupno vodi do nove spoznaje tako da učenik prateći njegova pitanja sam zaključuje i novu spoznaju prima kao svoju.

Izravno posuđivanje:	
Jezik davatelj	Jezik primatelj
engl. <i>tourist</i>	hrv. <i>turist</i>

Neizravno posuđivanje:		
Jezik davatelj	Jezik posrednik	Jezik primatelj
njem. <i>Schwager</i>	mađ. <i>sógor</i>	hrv. <i>šogor</i>

Kružno posuđivanje:			
Jezik davatelj	Jezik primatelj	Jezik davatelj	Jezik primatelj
hrv. Hrvat	fr. <i>cravatte</i>	fr. <i>cravatte</i>	hrv. <i>kravata</i>

Nakon definiranja i objašnjavanja vrsta posuđivanja, objašnjava se pojam jezičnog purizma i zašto do njega dolazi. Ističu se neki jezični savjeti o korištenju posuđenica u govoru i pismu.

Završni dio (15 minuta): Ponavlja se što je jezično posuđivanje, posuđenica i razlozi jezičnog posuđivanja. Ponavljaju se vrste posuđivanja te se vježba jezično posuđivanje na primjerima. Rješava se radna bilježnica s tipovima zadataka kakvi se mogu vidjeti na slici 4.

3. Objasnite značenje navedenih pojmova.
 - a) jezik davatelj
 - b) jezik primatelj
 - c) jezik posrednik
4. Navedite po jedan primjer za svaku vrstu jezičnoga posuđivanja.

.....

.....
5. Napišite značenje podcrtanih posuđenica s obzirom na kontekst u koji su uklopljene.
 - A) Ivan Gundulić ulazi u kanon hrvatske književnosti.

.....
 - B) Danas su na vrhu kanona pisci koji se uklopili u trend i politiku.

.....
 - C) U kulturnome je diskursu kasnoga 20. stoljeća postalo uobičajeno kategoriju prostora pretpostaviti kategoriji vremena, koja je bila vladajuća paradigma u modernoj kulturi 19. stoljeća.

Slika 4. Primjer zadataka iz radne bilježnice Fonoplov 4, integrirana radna bilježnica uz udžbenike hrvatskoga jezika Fon-Fon 4 i Književni vremeplov 4 za četvrti razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola.

Nastavni sat 2.

Odgojno-obrazovni cilj nastavne jedinice:

Usvajanje i razlikovanje vrsti prilagodbi posuđenica. Razlikovanje vrsta posuđenica s obzirom na jezik iz kojeg dolaze, s obzirom na stupanj prilagodbe i s obzirom na izraz.

Ishodi učenja:

Učenik razlikuje fonološku, grafijsku, morfološku i semantičku prilagodbu posuđenica u riječima te ih prepoznaje na primjerima. Razlikuje posuđenice prema jeziku iz kojega dolaze te razlikuje pojmove usvojenica, tuđica, strana riječ, prevedenica te ih uočava u zadacima. U zadacima samostalno pronalazi internacionalizme, eponime i egzotizme. Sposoban je sam primijeniti gramatička i pravopisna pravila pri korištenju posuđenica.

Etape nastavnog sata:

- Uvodni dio (10 minuta): čitanje teksta zasićenog posuđenicama i uočavanje istih
- Središnji dio (30 minuta): predavanje o prilagodbi posuđenica korištenjem primjera; definiranje različitih podjela posuđenica na primjerima
- Završni dio (5 minuta): usmena vježba prilagodbe posuđenica

Oblici rada: frontalni rad, skupni rad.

Metode učenja: poučavanje, vježbanje, izlaganje primjera

Prijedlog tijeka nastavnog sata:

Uvodni dio (10 minuta): Učenicima se daje tekst zasićen posuđenicama koje su prolazile kroz prilagodbe. Podcrtavaju posuđenice u tekstu te raspravljaju o načinu prilagodbe, izvornom obliku riječi. Iznose vlastite primjere.

Središnji dio (30 minuta): Učenicima se iznose vrste prilagodbi posuđenica na primjerima. Za objašnjavanje fonološke i grafijske prilagodbe koristi se ploča i zapisuju se primjeri: engl. *teenager* > hrv. tinejdžer te engl. *playback* > hrv. plejbek. Pita ih se što se u zapisanim riječima promijenilo. Važno je da primijete mijenjanje grafema u pisanju i fonema u izgovoru. Pita ih

se za mišljenje o prilagodbi izgovora i što misle kako bi se posuđenice uklopile bez prilagodbe u hrvatski fonemski sustav. Nastavno na to objašnjavaju se pojmovi transliteracija i transkripcija i skreće se pozornost na naglasnu prilagodbu kao dio fonološke. Objašnjava se potreba za morfološkom prilagodbom i kada do nje dolazi. Iznosi se primjer strane imenice koja u hrvatskom jeziku dobiva svoj sklonidbeni nastavak (fr. *bijouterie* > hrv. bižuterij-a (e-sklonidba). Uči se o značenjskoj prilagodbi posuđenica i njenoj širini. Nude se primjeri jednakog, užeg i šireg značenja:

Kompjutor (engl. *computer*) > u oba jezika ima **jednako značenje**, označava računalo

Tost (engl. *toast*) > u jeziku davatelju označava 'pržene kriške kruha' kao i glagol 'pržiti'
> u hrvatskom (jeziku primatelju) ima **uže značenje**, označava 'narezan kruh koji se jede ugrijan'

Konjak (fr. *cognac*) > u jeziku davatelju odnosi se na žestoko piće iz pokrajine Cognac
> u hrvatskom označava svaki takav proizvod bez obzira na geografsko podrijetlo, ima **šire značenje**

Zaključuje se cjelina i prelazi se na vrste posuđenica. Započinje se lekcija vraćanjem na tekst s početka sata i zaključivanje o vrstama posuđenica. Radi se po udžbeniku prema kojem se objašnjavaju posuđenice s obzirom na jezik iz kojeg dolaze putem primjera. Učenike se upita za samostalne primjere. Slijedi primjer od dva niza riječi: *šou, bicikl, rokoko* i *šećer, čizma* i *kukuruz*. Učenici sami zaključuju koji niz riječi je bolje prilagođen hrvatskom jeziku te tako razlikuju usvojenice i tuđice. Objašnjava se što su strane riječi, prevedenice i značenjske posuđenice na primjerima. Nastavlja se s posuđenicama s obzirom na izraz. Učenike se pita koje bi to bile riječi koje zvuče isto u nekim jezicima te se tako objašnjavaju internacionalizmi. Nastavlja se tumačenje eponima i egzotizama prema udžbeniku te učenici sami daju primjere nakon objašnjavanja pojmova.

Završni dio (5 minuta): Učenici za kraj nastavnog sata vježbaju prilagodbu posuđenica usmenim putem. Nastavnik ispisuje riječi poput: džip, tim, blic, džungla, a učenici određuju i obrazlažu kroz koje prilagodbe su riječi prošle.

Nastavni sat 3. (dodatna nastava poučavanja germanizama u zagrebačkom govoru)

Kao dodatan sadržaj uz nastavnu cjelinu jezičnog posuđivanja u zagrebačke škole može se implementirati i učenje njemačkih posuđenica da bi osvijestili mlađe generacije o njihovoj

povijesti i značaju u zagrebačkom govoru. U nastavku slijedi prijedlog nastavnog sata o germanizmima koji pripada lingvističko-komunikacijskom metodičkom sustavu.

Odgojno-obrazovni cilj nastavne jedinice:

Primjenjivanje i ponavljanje određenih lingvističkih sadržaja i usvajanje germanizama svojstvenih zagrebačkom govoru. Razumijevanje povijesnog konteksta njemačko-hrvatskih jezičnih dodira u Zagrebu. Osvještavanje kulturološkog značaja germanizama za očuvanje zagrebačkog govora. Izražavanje vlastitog mišljenja i odnosa prema germanizmima kao vrstama posuđenica.

Ishodi učenja:

Učenik objašnjava pojam germanizam i povezuje njihovu pojavu s povijesnim zbivanjima u gradu Zagrebu. Učenik razumije germanizme svojstvene zagrebačkom govoru i aktivno ih koristi. U zadacima samostalno koristi tražene njemačke posuđenice. Sposoban je primijetiti germanizme u spontanom govoru i aktivno ih implementira u svoj govor. Razlikuje germanizme i samostalno ih svrstava u semantička polja kojima pripadaju.

Etape nastavnog sata:

- Uvodni dio (10 minuta): motivacijski razgovor; ponavljanje pojma germanizam; preslušavanje germanizama i njihovo prepoznavanje
- Središnji dio (25 minuta): predavanje o njemačko-hrvatskim jezičnim dodirima u Zagrebu; iznošenje učestalih germanizama u zagrebačkom govoru prema semantičkim područjima
- Završni dio (10 minuta): vježbe prepoznavanja i imenovanja germanizama

Oblici rada: frontalni rad s elementima individualnog rada, grupni rad.

Metode učenja: poučavanje, vježbanje, izlaganje primjera

Prijedlog tijeka nastavnog sata:

Uvodni dio (10 minuta): U motivacijskom razgovoru s učenicima se razgovara o germanizmima u zagrebačkom govoru. Iznose vlastite primjere germanizama koje mogu čuti u obitelji ili u

društvu. Učenici slušaju primjere germanizama i objašnjavaju pojmove koje slušaju. Daju vlastito mišljenje zašto su germanizmi zastupljeni u zagrebačkom govoru.

Središnji dio (25 minuta): Profesor objašnjava povijesne okolnosti njemačko-hrvatskih jezičnih dodira. Kroz prezentaciju daje primjere o pojavi germanizama u hrvatskom jeziku od samih početaka te se nadovezuje na kulturnu, sociološku i lingvističku pojavnost germanizama u gradu Zagrebu. Pokazuje se slika novina tiskanih u Zagrebu na njemačkom jeziku, objašnjavaju njemački elementi u kazališnim predstavama iz 18. i 19. stoljeća te književnim djelima zagrebačkih pisaca poput Augusta Šenoa. Pokazuje se ulomak teksta zasićen njemačkim posuđenicama te učenici njemačke pojmove objašnjavaju. Profesor objašnjava pojam semantičkog područja i u njih svrstava zagrebačke germanizme. Neki od primjera germanizama koji se obuhvaćaju su:

1. Gradnja i stanovanje: lojtre, šporet, gelender, kinderbet
2. Obrt: farba, penzl, šalter, šaraf
3. Odjeća: lajbek, šircl, šlapa, gojzerica
4. Kućanstvo: mišćaf, ziherica, aufhenger, beštek
5. Jelo i piće: špek, knedl, putar, prezli
6. Kretanje i promet: hauba, rikverc, auspuh, sic
7. Biljke i vinograd: grincajg, karfiol, paradajz

Objašnjavaju se varijante navedenih germanizama i zašto do njih dolazi. Sadržaj se nadovezuje na već usvojene pojmove prilagodbi posuđenica i navode se primjeri nekih prilagodbi germanizama. Središnji dio zaključuje se razgovorom o učestalosti korištenja germanizama među učenicima te izražavanjem vlastitog mišljenja o odnosu koji kao generacija imaju prema njima.

Završni dio (10 minuta): Učenici se dijele u grupe i svaka dobiva radni listić koji treba riješiti u zadanom vremenu. U zadacima treba: premjestiti slova u pojmovima da bi se dobio germanizam koji je objašnjen, povezati germanizam s njegovim značenjem i podcrtati germanizme u zadanom tekstu.

Primjer radnog listića:

1. Premjestite slova da biste dobili germanizam koji je opisan.

DERLEGEN G elender rukohvat (gradnja i stanovanje)

ŠNLGETA G geltašn novčanik (kućanstvo)

PUKLNGU K uplung kvačilo (kretanje i promet)

REKETŠ Š teker utičnica (obrt)

RUPAT P utar maslac (jelo i piće)

2. Povežite germanizam s njegovim značenjem.

Šalter unatrag

Šircl ljestve

Prezli prekidač

Lojtre vrtuljak

Ringišpil pregača

Rikverc krušne mrvice

3. Podcrtaj germanizme u tekstu i objasni ih.

Jučer sam s mamom išel' na plac da kupimo grincajg za ajngemahtec i još neke stvari. Ruka me bolila jer sam nosil' pun ceker špeceraja. Kad smo došli doma, mama je odlučila da s tatom idem farbat' sobu. Ja nisam niš' radil', osim kaj sam mu dodaval' lojtre i penzl kad je trebal'. Nakon ručka tata je pak odlučil' da bum o išli v birtiju kod strica koji je tam kelner. Na autu je crkla getriba i nije išel' rikverc, pa smo do birtije išli cipecugom. Stric je bil' sretan kaj nas vidi, al' mu je tata ostavil mali tringelt, pa mu nije dal' drugi gemišť.

10. Zaključak

Jezično posuđivanje javlja se u jezicima koji su međusobno u kontaktu zbog različitih razloga, a do njega većinom dolazi da bi se imenovali novi pojmovi ili pojmovi za koje jezik koji novu riječ prima ne posjeduje u svom leksičkom sustavu. Pri ulasku neke riječi iz stranog jezika u jezik primatelj, ona će doživjeti promjene da bi se uklopila u novi standard i time postaje posuđenicom. U hrvatskom jeziku našao se velik broj posuđenica iz raznih jezika – neke su čak ušle i u standard, a neke su postale dio lokalnih govora. Posuđenice iz njemačkog jezika, germanizmi, prostiru se u govorima po čitavoj Hrvatskoj, a u gradu Zagrebu one su imale svoju prestižnu ulogu još od srednjeg vijeka. Njihovo se korištenje tijekom stoljeća smanjivalo, kako je slabio utjecaj njemačkog jezika na govor u gradu Zagrebu.

Tema ovog istraživačkog diplomskog rada bila je današnje stanje govornog ostvarivanja germanizama u zagrebačkom govoru na dvije generacije Zagrepčana. Cilj rada bio je napraviti analizu govora s razlikama u fonetskom ostvarivanju pojedinih njemačkih posuđenica te utvrditi postoji li razlika u poznavanju i korištenju germanizama (za koje se pretpostavlja da su svojstveni zagrebačkom području) na dvjema generacijama. Konačan cilj bio je na temelju germanizama istražiti je li se i, ako jest, kakva promjena dogodila u zagrebačkom govoru u proteklih 50 godina te koji su potencijalni faktori koji utječu na korištenje i razumijevanje germanizama. U radu je sudjelovalo 20 ispitanika, od toga 10 ispitanika mlađe generacije i 10 ispitanika starije generacije, a istraživački korpus sastojao se od 32 fotografije koje su predstavljale pojam koji se može imenovati germanizmom tipičnim za zagrebački govor te 32 zvučna zapisa germanizama. Istraživanja koja su se bavila germanizmima u zagrebačkom govoru do sada su opisivala kontinuirano smanjenje broja germanizama koji se aktivno koriste u govoru Zagrepčana, a u radu se pretpostavilo da se taj trend nastavio. Rezultati istraživanja pokazali su da je aktivno korištenje germanizama kod mlađe generacije oskudno i da mlađa generacija od 32 germanizma prosječno koristi njih 16, za razliku od starije koja prosječno koristi 29 od 32 germanizma. Za određene germanizme pokazalo se da ispitanici mlađe generacije ne koriste uopće, a neke koristi svega dvoje ili troje ispitanika. Razumijevanje germanizama, prema rezultatima istraživanja, bolje je nego njihovo aktivno korištenje, čime možemo zaključiti da oni postepeno postaju dio pasivnog leksika. Rezultati pokazuju da će korištenje i poznavanje germanizama biti bolje što je više članova obitelji rođeno u Zagrebu, ali da stupanj obrazovanja neće utjecati na njihovo razumijevanje i korištenje. Gledajući

rezultate svih četiriju hipoteza, dolazimo do zaključka da se germanizmi kod mlađe generacije Zagrepčana sve manje koriste, ali i razumiju. Kao tri najveća razloga tome možemo iznijeti sljedeće: štokavizacija, standardizacija i doseljavanje stanovnika iz drugih krajeva koji govore drugim dijalektom. Poželjno bi bilo očuvati njemačke posuđenice u zagrebačkom govoru da bi se kultura i tradicija te urbane sredine mogle nastaviti i da bi se germanizmi mogli prenijeti novim generacijama. Što se tiče teme posuđenica u udžbenicima u osnovnoj i srednjoj školi, uključujući germanizme, navedeno je da dio su standardnog hrvatskog jezika i obavezna su nastavna cjelina prema nastavnom planu i programu za školski predmet hrvatski jezik. Kao metodički dio ovog rada, iznesen je pregled poučavanja jezičnog posuđivanja u hrvatskim gimnazijama i osnovnoj školi. U tu svrhu analiziran je nastavni sadržaj jezičnog posuđivanja u tri udžbenika za predmet Hrvatski jezik. Ponuđen je prijedlog nastavnih sati obrade jezičnog posuđivanja i dodatan nastavni sat poučavanja germanizama u zagrebačkom govoru koji bi se mogao implementirati u zagrebačke osnovne i srednje škole.

Literatura

1. Bloomfield, L. (1933). *Language*. London : George Allen and Unwin.
2. Bolje je hrvatski!. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. URL: <https://bolje.hr/#> (Pristupljeno: 09.06.2022.)
3. Čubrić, M., Gabelić, S., Kurtak, M. (2005). Priručnik za nastavnike uz udžbenike hrvatskog jezika od 1. do 4. razreda gimnazije. Zagreb: Školska knjiga.
4. Dujmović-Markusi, D. i Pavić-Pezer, T. (2014). *Fon-Fon 4*, udžbenik hrvatskoga jezika za prvi razred gimnazije. Zagreb: Profil.
5. Dujmović-Markusi, D., Močnik, V., Žukina, R. (2021). *Fonoplov 4*, integrirana radna bilježnica uz udžbenike hrvatskoga jezika *Fon-Fon 4* i *Književni vremeplov 4* za četvrti razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola. Zagreb: Profil Klett.
6. Filipović, R. (1971). *Kontakti jezika u teoriji i praksi*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Školska knjiga.
8. Frančić, A., Hudeček, L., Mihaljević, M. (2005). *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
9. Glovacki-Bernardi, Z. (1993). O njemačkim elementima u zagrebačkom govoru i hrvatskom književnom jeziku. *Rječnik i društvo: zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11.-13. X. 1989. u Zagrebu*. Str. 93 – 97.
10. Glovacki-Bernardi, Z., Höbling Matković, L., Petrušić-Goldstein, S. (2013). *Agramer: rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru*. Zagreb: Novi Liber.
11. Glušac, M. (2016). Hrvatska prozodija u nastavi. *Croatica et Slavica Iadertina*, 12/2(12.), str. 513 - 528. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/262716> (Pristupljeno: 03.06.2022.)
12. Hagège, C. (2005). *Zaustaviti izumiranje jezika. S francuskog prevela Ivana Franić*. Disput. Zagreb.
13. Hoyt, D. A. (2012). *Hrvatski jezik u Zagrebu: sociolingvistički pogled*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
14. Jutronić, D. (1999). Jezično razumijevanje – upotreba čakavskoga leksikona, u: *Teorije i mogućnosti primjene pragmalingvistike*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb – Rijeka 1999., str. 353-359.

15. Kapović, M. (2006). Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru. *Kolo* 4/2006., str. 55–69. URL: https://bib.irb.hr/datoteka/396470.Kapovic-Najnovije_jez._promj._u_zg_govoru.pdf (Pristupljeno: 04.05.2022.)
16. Magner, F. T. (1996). *A Zagreb kajkavian dialect*. Pennsylvania: University Park, Pennsylvania State University.
17. Miloloža, S., Randić Đorđević, I., Šimunović Nakić L., Bosak, S. i Petrović, B. (2021). *Hrvatske jezične niti 8, udžbenik iz hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa
18. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). *Kurikulum nastavnog predmeta hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*. Narodne novine 10/2019. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (Pristupljeno 07.06.2022.)
19. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2021). *Katalog odobrenih udžbenika za osnovnu školu, gimnazije i strukovne škole za šk. god 2021./2022.* URL: <https://mzo.gov.hr/vijesti/obavijest-o-objavi-konacnih-rezultata-odabira-udzbenika-u-skolama-za-sk-god-2021-2022/4407> (Pristupljeno: 07.06.2022.)
20. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. (2013). *Udžbenički standard*. Narodne novine 65/2013, URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2013_05_65_1291.html (Pristupljeno 06.06.2022.)
21. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2006). *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Narodne novine 102/2006, URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_09_102_2319.html (Pristupljeno: 07.06.2022.)
22. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje (2015). *Nastavni planovi i programi za gimnazije i strukovne škole*. URL: http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/hrvatski.pdf (Pristupljeno: 07.06.2022.)
23. Pavličević-Franić, D. (2011). Utjecaj načina poučavanja na motivaciju i stav učenika prema hrvatskome jeziku kao nastavnome predmetu. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, Vol. 152 No. 2, str. 171 – 188. URL: <https://hrcak.srce.hr/82732> (Pristupljeno: 10.06.2022.)
24. Piškorec, V. (2001). Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, *Strani jezici* 30, 4; 219–228.
25. Piškorec, V. (2005). *Germanizmi u govorima đurđevačke Podravine*. Zagreb: FF press.

26. Pletikos, E. (2008). Akustički opis hrvatske prozodije riječi (Prozodija riječi u suvremenom općem naddijalektalnom govoru). Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučiliša u Zagrebu.
27. Puškar, K. (2010). Tragom njemačko-mađarsko-hrvatskih jezičnih dodira: problematika jezika posrednika. *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci, Vol. XII No. 1*, str. 129 - 141. URL: <https://hrcak.srce.hr/67957> (Pristupljeno: 06.05.2022.)
28. Samardžija, M. (1995). Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika: udžbenik za 4. razred gimnazije. Zagreb: Školska knjiga.
29. Sedarević, K., Čubrić, M., Gligorić, I. M., Medić, I. (2021). Hrvatski jezik i književnost 4, integrirani udžbenik hrvatskog jezika za četvrti razred gimnazije. Zagreb: Školska knjiga.
30. Stojić, A. (2006). Njemačke posuđenice i hrvatski ekvivalenti. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Vol. 34 No. 1*, str. 357 – 369. URL: <https://hrcak.srce.hr/35298> (Pristupljeno: 04.05.2022.)
31. Škarić, I., Šakvić, Đ., i Varošaneć-Škarić, G. (1996). Kako se naglašavaju posuđenice. *Jezik, 43(4)*, str. 129-138. URL: <https://hrcak.srce.hr/204038> (Pristupljeno: 09.06.2022.)
32. Šojat, A. (1979). O zagrebačkom kajkavskom govoru. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Vol. 4-5 No. 1*. str. 125 – 134. URL: <https://hrcak.srce.hr/69044> (Pristupljeno: 04.05.2022.)
33. Šojat, A. (1979). Standardni jezik i dijalekt u urbanim sredinama sred hrvatske. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Vol. 4-5 No. 1, 1979.* str. 119 -123. URL: <https://hrcak.srce.hr/69042> (Pristupljeno: 26.06.2022.)
34. Šojat, A. (1982). Zagrebačka štokavština. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Vol. 8-9 No. 1*. str. 253 – 264. URL: <https://hrcak.srce.hr/69408> (Pristupljeno: 04.05.2022.)
35. Šojat, A. i suradnici (1998). Zagrebački kaj: govor grada i prigradskih naselja. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
36. Štebih Golub, B. (2002). Germanizmi u zagrebačkom govoru. *KAJ, 5-6*; 31-37.
37. Štebih Golub, B. (2008). Morfološka adaptacija posuđenica. *Suvremena lingvistika 66*, str. 243–261. URL: <https://hrcak.srce.hr/30570> (Pristupljeno: 23.05.2022.)
38. Štebih Golub, B. (2010). Germanizmi u kajkavskome književnom jeziku. Zagreb: Školska knjiga.

39. Težak, S. (1996). Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika. 1. Zagreb: Školska knjiga.
40. Thomason, G. S. (2001). Language contact. Edinburgh: Edinburgh University Press.
41. Velički, D., Velički, V., Vignjević, J. (2009). Razumijevanje germanizama u govoru djece rane dobi na širem zagrebačkom području. *Odgojne znanosti, Vol. 11 No. 2* (18), str. 99 – 110. URL: <https://hrcak.srce.hr/48445> (Pristupljeno: 04.05.2022.)
42. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, NN 116/18, URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_03_27_644.html (Pristupljeno 05.06.2022.)
43. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, NN 116/2018, URL: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_03_27_644.html (Pristupljeno: 06.06.2022.)
44. Žepić, S. (1996). Austrijski njemački u Hrvatskoj. *Durđevečki zbornik 1996*, str. 309-318.

Sažetak

Generacijske razlike u zagrebačkom govoru na primjeru germanizama

Zagrebački govor prepoznatljiv je po njemačkim posuđenicama koje se u njemu mogu čuti. Jezično posuđivanje njemačkih leksema u zagrebački govor rezultat je jezičnih dodira hrvatskog s njemačkim jezikom i austrijskim njemačkim. U prvome dijelu diplomskog rada, daje se teorijski pregled osnovnih kontaktolongvističkih pojmova, a usredotočuje se na jezične dodire zagrebačkog hrvatskog s njemačkim. U njemu se prikazuje jezična situacija zagrebačkog govora prema njenim fonološko-fonetskim karakteristikama, a najveća pozornost pridaje se germanizmima. U istraživačkom dijelu rada ispitivalo se korištenje i razumijevanje germanizama za koje se smatra da su svojstveni zagrebačkom govoru. U ispitivanju su sudjelovale dvije generacije Zagrepčana, a cilj je bio utvrditi postoje li generacijske razlike u zagrebačkom govoru povezane s učestalosti uporabe i razumijevanja germanizama te koji su potencijalni faktori koji utječu na njihovo korištenje. Rezultati su pokazali da se kontinuirani trend smanjenja uporabe i razumijevanja germanizama nastavio. Za neke germanizme utvrdilo se da se uopće ne mogu čuti kod mlađe generacije, a neke više ne razumiju. Posljednji dio rada sadrži metodičku komponentu s prijedlogom nastavnih sati jezičnog posuđivanja i dodatnog nastavnog sata njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru sa svrhom očuvanja urbanog zagrebačkog idioma.

Ključne riječi: jezično posuđivanje, germanizam, zagrebački govor, generacijske razlike.

Abstract

Generational differences in Zagreb speech on the example of Germanisms

The Zagreb dialect is recognizable by the German loanwords that can be heard in it. The linguistic borrowing of German lexemes into the Zagreb dialect is the result of the linguistic contacts of Croatian with the German language and Austrian German. In the first part of the master's thesis, a theoretical overview of basic contact-linguistic concepts is given, and it focuses on the linguistic contacts of Zagreb Croatian with German. It presents the linguistic situation of the Zagreb dialect according to its phonological-phonetic characteristics, and the greatest attention is paid to Germanisms. The research part of the paper examined the use and understanding of Germanisms, which are considered to be characteristic of the Zagreb dialect. Two generations of Zagreb citizens participated in the survey, and the aim was to determine whether there are generational differences in Zagreb speech related to the frequency of use and understanding of Germanisms and what are the potential factors influencing their use. The results showed that the continuing trend of declining use and understanding of Germanisms continued. Some Germanisms have been found not to be heard at all by the younger generation, and some are no longer understood. The last part of the paper contains a methodological component with a proposal of language borrowing lessons and an additional lesson of German loanwords in the Zagreb dialect with the purpose of preserving the urban Zagreb idiom.

Key words: language borrowing, Germanism, Zagreb speech, generational differences.

Prilozi

Prilog 1. Upute za ispitanike i demografski upitnik

Generacijske razlike u zagrebačkom govoru na primjeru germanizama

Poštovani/Poštovana,

hvala što ste odvojili vremena za sudjelovanje u ovom istraživanju. Ovo je istraživanje kojim se ispituje stupanj poznavanja i korištenja njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru.

Provodi se u svrhu diplomskog rada „Generacijske razlike u zagrebačkom govoru na primjeru germanizama“. Svrha istraživanja je stjecanje uvida u današnji položaj njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru te o njihovoj govornoj uporabi.

Pri početku, molimo Vas da ispunite kratak demografski upitnik o općim sociogeografskim podacima. Niste dužni odgovoriti na pitanja ako to ne želite ili ne znate odgovor.

Demografski upitnik:

DOB: _____

SPOL: _____

MJESTO ROĐENJA: _____

MJESTO ROĐENJA OCA: _____

MJESTO ROĐENJA MAJKE: _____

MJESTO ROĐENJA DJEDA (OČEVA STRANA): _____

MJESTO ROĐENJA BAKE (OČEVA STRANA): _____

MJESTO ROĐENJA DJEDA (MAJČINA STRANA): _____

MJESTO ROĐENJA BAKE (MAJČINA STRANA): _____

GODINE UČENJA NJEMAČKOG JEZIKA: _____

Zaokružite najviši završeni stupanj obrazovanja:

a) Nezavršena osnovna škola	e) Visoka stručna sprema (diplomski studij)
b) Osnovna škola	f) Doktorat, magisterij
c) Srednja stručna sprema	
d) Viša stručna sprema (preddiplomski studij)	

Nakon što ste ispunili upitnik, okrenite stranicu za daljnje upute.

UPUTE

Istraživanje se sastoji od dva dijela koji se provode jedan za drugim, svaki u trajanju maksimalno 20 minuta.

U prvome dijelu bit će vam prikazan slikovni upitnik bez verbalnih elemenata te se od vas traži da imenujete pojmove jedan po jedan. Uzmite koliko god vremena vam je potrebno za svaki pojedini slikovni prikaz. Ako ne znate imenovati prikazanu fotografiju, možete nastaviti.

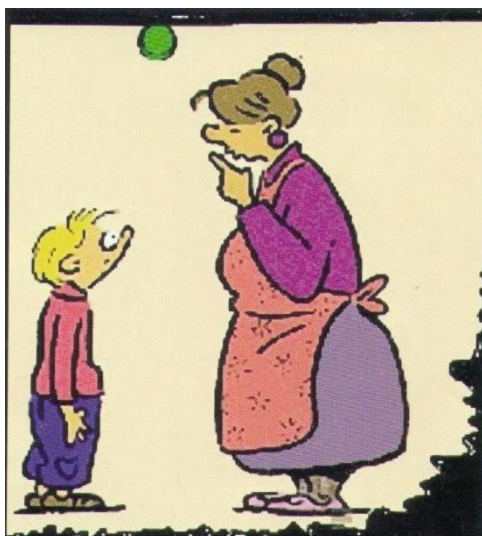
U drugom dijelu istraživanja na slušalice će vam biti puštene 32 riječi. Svaku riječ čut ćete tri puta, nakon čega vas molimo da kažete razumijete li riječ, a ako da, da ju objasnite vlastitim riječima.

Za vrijeme oba dijela istraživanja, istraživač će pisati svoje bilješke te istraživanje snimati diktafonom da bi se rezultati mogli kasnije analizirati. Sudjelovanje u ovome istraživanju u potpunosti je dobrovoljno.

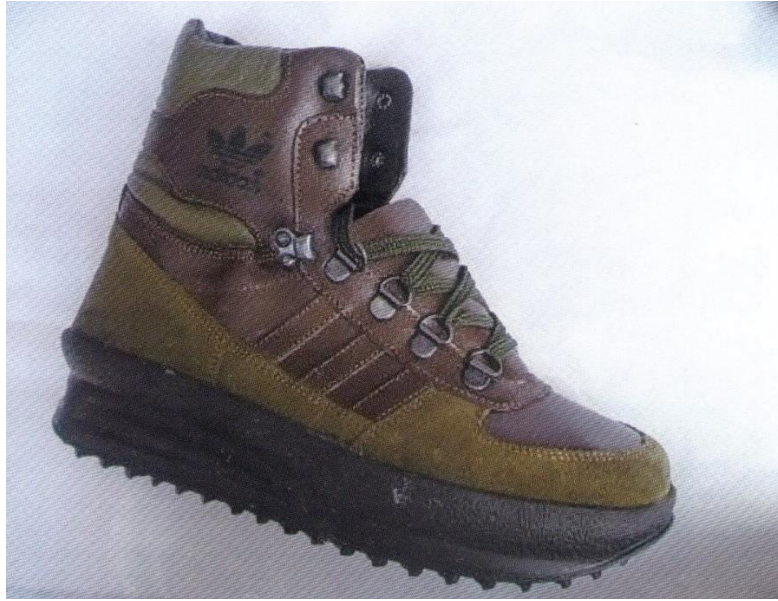
Ako se odlučite sudjelovati u istraživanju, možete u bilo kojem trenutku prekinuti svoje sudjelovanje.

Ako imate dodatna pitanja o samom istraživanju ili njegovim rezultatima, molimo Vas da se obratite istraživaču na mail adresu dino.medvedec@gmail.com

Prilog 2. Istraživanje - fotografije

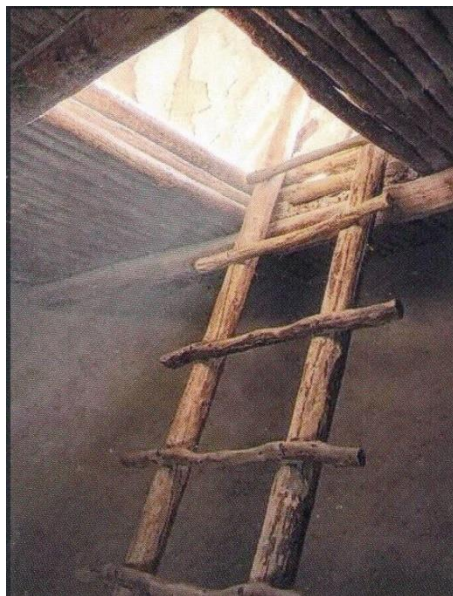

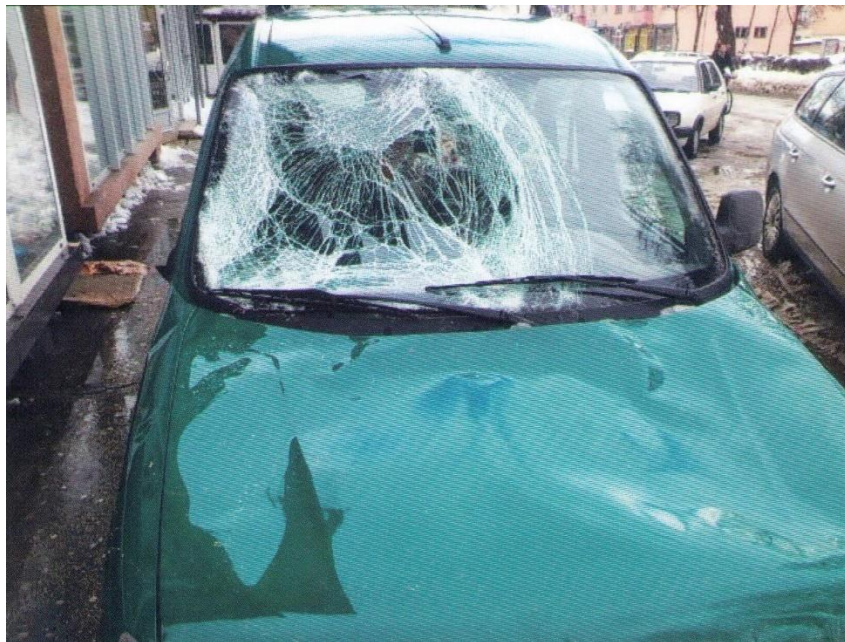

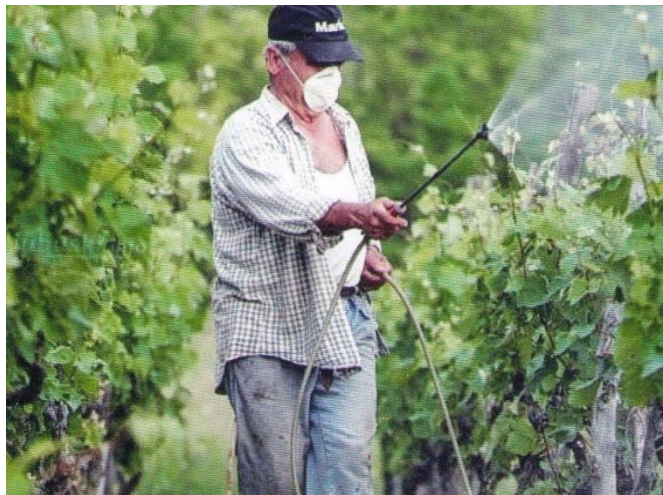

Prilog 3. Rezultati fonetskog ostvarivanja germanizama za svaku riječ.

Semantičko polje: *odjeća*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Šircl	90%	20%	70
Lajbek	70%	40%	30
Šlapa	90%	60%	30
Gojzerica	70%	20%	50

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	80%	35%	45

Semantičko polje: *kućanstvo*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Aufhenger	70%	10%	60
Mišcafl	100%	50%	50
Bešteck	100%	80%	20
Ziherica	100%	40%	60

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	92%	45%	47

Semantičko polje: *jelo i piće*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ajngemahtec	70%	0%	70
Knedl	100%	100%	0
Putar	80%	30%	50
Špek	100%	80%	20

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	88%	52%	36

Semantičko polje: *obrt*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Šmirglpapir	100%	20%	80
Farba	100%	70%	30
Šarafciger	100%	100%	0
Šalter	30%	0%	30

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	83%	35%	48

Semantičko polje: *kretanje i promet*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Auspuh	100%	100%	0
Hauba	100%	70%	30
Šoferšajba	90%	70%	20

Sic	70%	40%	30
-----	-----	-----	----

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	90%	70%	20

Semantičko polje: *prodaja i zabava*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Štand	90%	90%	0
Plac	100%	100%	0
Ringišpil	100%	40%	60
Špil	100%	90%	10

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	98%	80%	18

Semantičko polje: *gradnja i stanovanje*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Špahtla	100%	20%	80
Špigl	80%	0%	80
Lojtre	100%	60%	40
Šoder	80%	30%	50

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	90%	25%	65

Semantičko polje: *biljke i vinograd*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Paradajz	100%	80%	20
Karfiol	100%	60%	40
Grincajg	100%	40%	60
Špricati	100%	60%	40

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	100%	55%	45

Prilog 4. Rezultati poznavanja germanizama za svaku riječ.

Semantičko polje: *odjeća*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Hozntregeri	100%	90%	10
Mondura	100%	50%	50
Šlafrok	100%	100%	0
Žniranci	100%	100%	0

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	100%	85%	15

Semantičko polje: *kućanstvo*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Špenadl	100%	50%	50
Vikler	100%	80%	20
Šnajder	100%	90%	10
Geltašn	100%	0%	100

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	100%	52%	48

Semantičko polje: *jelo i piće*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Prezli	100%	100%	0
Ajngemahtec	100%	50%	50
Ona dinsta	100%	100%	0
Zoc	90%	40%	50

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	97%	72%	25

Semantičko polje: *obrt*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Šteker	100%	100%	0
Penzl	100%	50%	50
Gelender	100%	50%	50
Kinderbet	100%	100%	0

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	100%	75%	25

Semantičko polje: *kretanje i promet*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Kuplung	100%	90%	10
Getriba	100%	50%	50
Cug	100%	60%	40
Rikverc	100%	100%	0

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	100%	75%	25

Semantičko polje: *prodaja i zabava*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Tringelt	100%	50%	50
Krama	100%	30%	70
Švercer	100%	100%	0
Kelner	100%	40%	60

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	100%	55%	45

Semantičko polje: *gradnja i stanovanje*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Šparhet	100%	100%	0
Štokrl	100%	30%	70
Šaraf	100%	100%	0
Štanga	100%	100%	0

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	100%	82%	18

Semantičko polje: *biljke i vinograd*

Germanizam	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Flanca	100%	0%	100
Ona štuca	90%	50%	40
Oni prešaju	100%	100%	0
Lorber	80%	10%	70

	Starija generacija	Mlađa generacija	Razlika u postotnim bodovima
Ukupno točno za semantičko polje	92%	40%	52%

Slike

Slika 1. Grafički prikaz ukupnog fonetskog ostvarivanja germanizama - starija i mlađa generacija.

Slika 2. Grafički prikaz ukupnog razumijevanja germanizama – starija i mlađa generacija.

Slika 3. Usporedba prosječnog aktivnog korištenja i razumijevanja germanizama - mlađa generacija.

Slika 5. Primjer zadatka iz radne bilježnice Fonoplov 4, integrirana radna bilježnica uz udžbenike hrvatskoga jezika *Fon-Fon 4* i *Književni vremeplov 4* za četvrti razred gimnazije i četverogodišnjih strukovnih škola.

Tablice

Tablica 1. Generacijske razlike u aktivnom korištenju germanizama: putar, šoder, šircl, gojzerica, špahtla, ajngematec, špigl, šalter i aufhenger.

Tablica 2. Rezultati fonetskog ostvarivanja i razumijevanja germanizama mlađe generacije ispitanika.

Tablica 3. Rezultati fonetskog ostvarivanja i razumijevanja germanizama starije generacije ispitanika.

Tablica 4. Izgovor ostvarenih germanizama.

Tablica 5. Varijacije izgovora i/ili mjesta naglaska u govornim ostvarenjima germanizama.

Tablica 6. Obrada jezičnog posuđivanja na satu hrvatskoga jezika u 8. razredu osnovne škole prema Kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije.

Tablica 7. Obrada jezičnog posuđivanja na satu hrvatskoga jezika u 4. razredu gimnazije prema Kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije